Apare bilunar

REVISTA CULTULUI MOZAIC

Anul XVII • TIŞRI 5733 • 12 pagini, 1 leu

REDACŢIA ŞI ADMINISTRAŢIA : BUCUREŞTI, STR. SF. VINERI 9 — TELEFON 15.50.90

Nr. 284

1 OCTOMBRIE 1972

Simhat Tora, bucuria învăţăturii sfinte

Simhat Tora este din timpuri străvechi o zi de bucurie pentru obştiile evreieşti de pretutindeni. Dacă esenţa acestei sărbători este peste tot aceiaşi — bucuria curată de a fi terminat cu bine studiul celor cinci cărţi ale lui Moşe şi totodată de a relua lectura cărţii eterne — formele de exteriorizare sînt variate, după ţara şi specificul istoric al fiecărei comunităţi.

Pornind de la această constatare ne propunem să facem un tur de orizont prin cîteva obştii, cu scopul de a prezenta cititorilor noştri unele din obiceiurile şi tradiţiile pitoreşti legate de ziua de Simhat Tora.

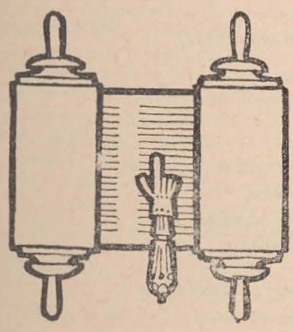

TRONUL DIN SINAGOGA DE LA SALONIC

La Salonic (Grecia) era obiceiul ca onoarea de a fi chemat la amvon spre a „Hasan Bereşit", bărbatul căruia i se face i se citi primul capitol din prima pericopă a primei cărţi a Bibliei, să fie condus cu pompă şi aşezat pe un jeţ înalt, rezervat special acestui scop.

Acest jeţ, înalt de peste doi metri, stătea în toate zilele anului într-un colţ al sinagogii şi nimeni nu se aşeza pe el. În ajun de Simhat Tora era plasat în mijlocul sinagogii, împodobit cu un covor de preţ, gata să-l primească pe Hasan Bereşit.

Cînd sosea momentul solemn al citirii primului capitol din cartea Bereşit, cel desemnat pentru înalta cinstire era urcat pe jeţul înalt de doi metri, iar toţi membrii obştei se perindau — unul cîte unul — prin faţa tronului, spre a-l felicita şi a-i ura tot binele. Apoi, în timp ce la altar cantorul intona diferite imnuri şi cîntece religioase, jeţul pe care se afla Hasan Tora era purtat de patru credincioşi tineri spre almemor. În urma lor se înşira un lung cortegiu, alcătuit din toţi bărbaţii obştei...

SUB UN BALDACHIN ÎNSTELAT

În aşezările din răsăritul Europei e obiceiul ca atît Hasan Tora — căruia i se citeşte ultimul capitol al ultimei cărţi din Pentateuh — cît şi Hasan Bereşit să fie invitaţi cu mare solemnitate la almemor, sub un baldachin, acelaşi care serveşte la oficierea nunţilor. Întotdeauna sînt aleşi pentru această cinstire enoriaşii cei mai de vază, cunoscători ai scrierilor sfinte. În cadrul acestui ceremonial se tratează asistenţa cu turtă dulce şi cîte un păhărel de rachiu.

În acest fel se desfăşoară ceremonialul de Simhat Tora şi în obştiile din ţara noastră.

IN SINAGOGA DIN ARAGON

Cronicile vechi ne spun că în sinagoga din Aragon (Spania) era obiceiul ca Hasan Tora să fie condus la almemor de un număr de patru enoriaşi, care vegheau asupra lui tot timpul cît dura lectura capitolului respectiv. Această datină pare a fi ecoul unei tragedii ce s-a consumat cîndva, în evul mediu, într-o zi de Simhat Tora.

Într-adevăr, un hrisov îngălbenit de vreme povesteşte că într-un rînd, de Simhat Tora, duşumeaua de sub almemor s-a rupt iar Hasan Tora s-a prăbuşit într-o catacombă adîncă ce se afla sub clădirea sinagogii. Din această nefericită zi s-a încetăţenit datina în sinagoga din Aragon ca cel chemat la Tora în această zi să fie însoţit şi vegheat de alţi patru credincioşi.

...ŞI ÎN SINAGOGILE DIN ITALIA

În Italia e obiceiul ca de Simhat Tora să răsune în sinagogi cîntece de bucurie intonate de coruri şi orchestre instrumentale.

Pînă în secolele al XVI-lea şi al XVII-lea acest obicei a stîrnit opoziţia cercurilor tradiţionaliste, care vedeau în el o imixtiune a unui mediu străin. Dar adepţii noului ceremonial, printre care şi Iehuda Arie Modena, au invocat în sprijinul punctului lor de vedere numeroase izvoare talmudice din care deduceau că este îngăduită muzica în sinagogă.

Pentru prima oară sărbătoarea de Simhat Tora a fost celebrată cu acompaniament de cor şi orchestră în anul 1630, la Veneţia. După cum ne arată o cronică a vremii, cinstea de a fi Hasan Tora şi Hasan Bereşit a fost conferită la doi notabili ai obştii, dintre care unul era membru al academiei de muzică. El a adus cîntăreţii şi orchestra academiei spre a acompania pe cantor. Două coruri au intonat rugăciunile din seara de Şemini Aţeret şi de Simhat Tora. Concertul a ţinut pînă tîrziu noaptea şi atîta lume se adunase în sinagogă şi în strîmtele uliţe din jurul ei, încît — ne spune cronica — municipalitatea a trimis garda, să menţină ordinea...

De atunci corurile şi cîntecele nu au mai lipsit din sinagogi în această zi.

Sărbătoare în Suca

Ca în toţi anii, în curtea templului coral a fost înălţată o *suca* spaţioasă, împodobită cu mult gust, în care enoriaşii acestui sfînt lăcaş au venit, în cele opt zile ale sărbătorii, să împlinească porunca biblică de *a locui în suca*... După oficierea serviciului divin în templu, Eminenţa Sa d. Şef rabin dr. *Moses Rosen* urmat de enoriaşi a venit în *suca*, oficiind *kiduş*, rostind apoi *Divrei Tora*, comentarii înţelepte pe marginea sărbătorii şi a preceptelor ei.

Deosebit de sărbătorească a fost atmosfera în seara zilei de sîmbătă 23 septembrie a.c., cînd în jurul meselor din *suca* au luat loc cursanţii de la talmud tora. Eminenţa Sa le-a adresat un călduros salut, după care a ţinut o prelegere despre sensul şi semnificaţia zilelor de Sucot.

Corul a cîntat imnuri religioase şi cîntece din bogatul folclor inspirat de tradiţia şi obiceiurile noastre străvechi.

A fost o autentică seară de sărbătoare.

Întrevedere dr. Nahum Goldmann— Şef rabin dr. Moses Rosen

În ziua de 19 septembrie a.c., d. dr. *Nahum Goldmann*, preşedintele Congresului Mondial Evreiesc, a fost oaspetele Eminenţei Sale d. Şef rabin dr. *Moses Rosen*, preşedintele Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din Republica Socialistă România. Oaspetele a fost însoţit de d. *Armand Kaplan*, directorul Departamentului relaţii internaţionale al Congresului Mondial Evreiesc.

Vizita unei delegaţii „United Jewish Appeal"

Membrii delegaţiei împreună cu conducătorii obştei noastre

A devenit aproape o tradiţie ca în fiecare an marea organizaţie a evreilor americani „United Jewish Appeal" să trimită o delegaţie care să participe la sărbătoarea de Sucot şi Simhat-Tora în obştea noastră. Această tradiţie a fost respectată şi în acest an. Delegaţia a fost condusă de d. *William Rosenwald*, cunoscutul fruntaş al evreimii americane, care duce o activitate neobosită pentru ajutorarea evreilor săraci şi bolnavi de pretutindeni. Dl. Rosenwald a mai vizitat ţara noastră în cadrul delegaţiei S.U.A. din 1967.

Oaspeţii au participat la o şedinţă de lucru a Federaţiei, în cadrul căreia Eminenţa Sa le-a făcut o expunere şi a răspuns la întrebări în legătură cu instituţiile şi activitatea de asistenţă socială a Federaţiei.

Au fost vizitate apoi secţia de asistenţă socială ; centrele de distribuire de alimente rituale, de haine ; centrul de trimitere a alimentaţiei zilnice la domiciliul celor netransportabili, căminele de bătrîni, restaurantul ritual etc. D-na *Amalia Rosen* le-a prezentat modul cum se desfăşoară munca în aceste instituţii, realizările obţinute, precum şi problemele care stau în faţă spre a se mări aceste ajutoare.

Oaspeţii s-au declarat entuziasmaţi de modul de organizare, de respectarea demnităţii umane a celor asistaţi, de grija care se pune în alinarea suferinţelor celor bolnavi şi în genere de întreaga activitate a Federaţiei.

Au fost vizitate, de asemenea, cursurile de Talmud-Tora, sinagogi şi temple din Bucureşti, biblioteca şi redacţia revistei noastre.

În ziua de 27 septembrie a.c ambasadorul statului Israel la Bucureşti şi d-na *Rafael Benşalom* au oferit un cocteil în onoarea oaspeţilor.

În ziua de 28 septembrie, o parte a delegaţiei a vizitat comunităţile din Iaşi, Dorohoi şi Botoşani, unde au fost întîmpinaţi de fruntaşii obştei, putînd lua cunoştinţă la faţa locului de activitatea de cult şi asistenţă. La Iaşi au fost conduşi de d. dr. *Simon Kaufman*, preşedinte ; la Dorohoi de d. *Rohrlich*, secretar ; la Botoşani de d. *S. Wittinig*, preşedinte.

În ziua de 29 septembrie d. *Dumitru Dogaru*, preşedintele Departamentului Cultelor, a primit în audienţă pe conducătorii delegaţiei în frunte cu d. *William Rosenwald*, însoţiţi de d. Şef-rabin dr. *Moses Rosen*. Audienţa a decurs într-o atmosferă cordială.

Vineri 29 septembrie seara, Federaţia Comunităţilor Evreieşti Mozaice a oferit în cinstea oaspeţilor în sala de festivităţi a restaurantului ritual din strada Popa Soare masa tradiţională de Onag Şabat şi Iom-Tov.

Corurile Talmud-Tora şi al templului coral au executat cîntece tradiţionale.

Oaspeţii au participat la serviciul religios din seara de Simhat-Tora (sîmbătă 30 septembrie) la templul coral. Ei au fost salutaţi, în cadrul predicii rostite cu acest prilej, de Eminenţa Sa d. Şef-rabin al cultului mozaic şi preşedinte al Federaţiei Comunităţilor Evreieşti Mozaice, *dr. Moses Rosen*.

Dl. *Morris Novak* a luat apoi cuvîntul, exprimînd în numele oaspeţilor recunoştinţa faţă de guvernul român pentru libertatea religioasă ce o acordă şi felicitări d-lui Şef-rabin şi conducerii Federaţiei pentru felul cum se desfăşoară activitatea în obştea noastră.

A urmat *Hakafot* (procesiunea cu Tora) la care oaspeţii au participat, potrivit unei vechi tradiţii religioase.

Kurt nu e Dumnezeu...

Scriitor de faimă mondială. Alberto Moravia a abordat în piesele sale de teatru teme majore ale lumii contemporane. Îl preocupă, mai ales, frustrarea libertății individuale și coborîrea deliberată a ființei umane în raport cu preceptele civilizației Un amplu ecou au avut piesele „Lumea este așa cum este", „Viața e un joc" — fresce ale condiției omului într-un mediu ostil afirmării sale și „Mascarada" — dramatizare a romanului cu același titlu — o perspectivă tragi-comică a relațiilor într-o societate deteriorată prin dictatură. Angajarea morală fermă a scriitorului italian avea să fie subliniată mai ales odată cu tragedia „Dumnezeul Kurt" ale cărei reprezentații recente au stîrnit vii comentarii în cîteva capitale ale lumii. În această piesă omul, unica rațiune a universului. este confruntat cu cea mai teribilă încercare: epoca sumbră a teroarei naziste. Kurt, comandantul unui lagăr de concentrare, conștient că aparține „unei societăți de asasini", încearcă o demonstrație demențială — și disperată, deoarece este momentul în care mașina de război a Reichului intră în derută — a „infailibilității" rasiale, printr-un așa-numit „experiment" cultural. Kurt implantează în realitate tragedia „Oedip Rege" refăcînd datele inițiale ale conflictului și silind familia unui deținut să treacă prin etapele paricidului și incestului — evocate în opera lui Sofocle — pentru a ajunge la starea de supremă vinovăție a eroilor piesei și a demonstra că familia este de fapt o „invenție evreiască". Pentru această „experiență", ce poate fi asemuită pe planul concepției ei criminale cu experimentele lui Mengele, comandantul a ales un fost prieten din copilărie, actor de talent și interpret al lui Oedip în teatrul din orașul natal. Planul lui Kurt angajează pretextele filozofice ale nazismului și pretenția acestuia de a da un alt curs omenirii.

Acțiunea piesei lui Moravia întrece limitele de maximă duritate pe care le atinge tragedia „Oedip Rege" sistemul convenției teatrale fiind brutal eliminat. Kurt vrea să supună jocul complicat al Destinului voinței absolute a nazismului; Destinul grec este înlocuit de către „Destinul german" — spune el. Totul are aspectul unui coșmar din seria lungă a ororilor fascismului. Moravia sugerează o sinteză a unui program politic în care suprimarea dreptului la existență se află pe primul loc. Ținînd în mîini firele tragediei, Kurt savurează cu voluptate puterea de a inscena Destinul altor oameni; ceea ce într-un lagăr de concentrare german din Polonia anului 1944 nu era, bineînțeles, un caz de excepție. Kurt mai vrea să impună unor ființe „inferioare" chinul atroce al Tebanului convins că în el se află sursa tuturor nenorocirilor. Oedip era vinovat pentru că a infestat societatea sa cu o crimă; evreul Saul trebuie să se simtă vinovat pentru că s-a născut. Piesa, proiectată într-o realitate constrînsă de țevile mitralierelor devine însă un bluff derizoriu; Kurt încearcă să-și confirme o supremație de al cărei declin este convins. Un singur moment al înscenării sale nu avea cum să-l prevadă, deoarece doctrina nu-i permitea să considere pe actorii tragediei mai mult decît niște sclavi fără putere: Kurt este înfruntat de către Saul în numele omeniei și al artei:

„În acest moment al vieții mele nu vreau să fiu decît un actor. Și ca actor, vreau să

C. ISAC

(Continuare în pag. III-a)

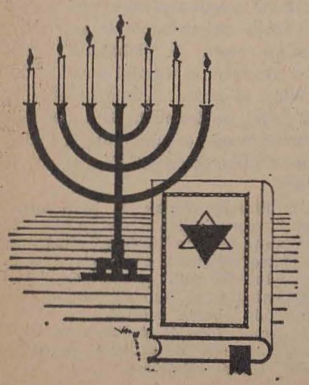

CAIETUL DIN RĂSTOLNIȚA AL POETULUI MÉLIUSZ JÓZSEF

Revista „Luceafărul" a consacrat recent o pagină întreagă poetului de limbă maghiară din Republica Socialistă România, Méliusz József. Printre bucățile publicate se află și cîteva poeme dintr-un ciclu intitulat „Caietul din Răstolnița".

Reproducem mai jos două dintre aceste poeme. (Versiunea românească aparține poetului Virgil Teodorescu).

MÉLIUSZ JÓZSEF

Moara lui Mendel

Pîrîul rece curge săltînd prin livadă de dragul
ei stau aici în Răstolnița într-o prea
frumoasă odaie la Oprișan — om cumsecade:
președintele sfatului.

Aici era moara lui Mendel talpa de beton a roatei
se vede încă în iarba uscată...

Colo erau doi nuci cu trunchiul gros cît butea — și vîntul
fură umbra roții și o duce departe-așa
cum a dus și cenușa lui Mendel, smulgînd-o
dintre flăcări, cîndva, pe pămînt polonez.

Bătrîne Mendel, Mendel evreule, nimeni nu-și mai aduce
aminte de tine, doar eu, un străin, mi-aduc
aminte de moara lui Mendel.

Nucii te-au dat uitării, merii parcă nici nu te-ar fi
văzut, pînă și Oprișan te-a uitat, deși
e fruntea satului.

Bătrîne Mendel, prefăcut în fuior de fum, primește
rogu-te să-ți fiu nepot, să-ți fiu nepot
așa cum sînt cu părul meu cărunt, evreu
sau nu ce importanță are.

Nu-și amintește nimeni de tine în verdea vale a
Răstolniței unde plutește dulcea
mireasmă a smeurișului, doar eu,
trecătorul, știu că aici era moara lui Mendel.

■ ■ ■

Barba lui Mendel

Noaptea barba lui Mendel plutește
peste puful puilor și curcanilor, peste blănița godacilor
peste coaja tare și amară a nucilor
Apoi, degetele lui tremurătoare prin care se străvede luna
rup cîteva frunze de nuc
și cu luare aminte, ca să nu mă trezesc din somn,
mi-le vîră-n culcuș, —
pentru că deși prin trupul lui se strevăd norii și stelele
își mai aduce aminte că aici, la Răstolnița,
îl pișcau și pe el puricii,
că îi plăcea și lui aroma de nuc verde
cînd prin somn piuiau puii și curcanii
și grohăiau godacii cu părul argintiu,
Bătrînul Mendel era la el acasă,
aici, în Răstolnița...

În românește de Virgil Teodorescu

Talmud expus la Olimpiadă

Cu ocazia Olimpiadei de la München, Biblioteca bavareză de stat, întemeiată în anul 1558, una din cele mai bogate biblioteci din Germania, a organizat o expoziție cu cele mai valoroase cărți. Din cele peste trei milioane volume pe care le deține, organizatorii expoziției au prezentat 92 de exemplare, unul dintre ele fiind așa numitul Talmud din München. *Este vorba de singurul manuscris aproape complet și bine păstrat al Talmudului babilonean, cu explicații și comentarii.*

Codexul a fost scris acum 630 de ani, în anul 1342, în nordul Franței de către Salomo ben Simon. Mai tîrziu el a ajuns în colecția Ulmo-Ginsberg din Pfersee, iar în secolul al XVIII-lea în biblioteca donația Polling.

În anul 1912, profesorul Hermann L. Strack a publicat o reproducere a acestui manuscris iar acum, editura Süddeutsche Verlag pregătește o nouă ediție-facsimil. Un studiu interesant în legătură cu acest manuscris și alte vechi lucrări ebraice a fost publicat în anul 1957 de către profesorul Hans Striedl.

„CAROM—1508"

Uzina de cauciuc sintetic din Borzești a terminat de curînd experimentarea în stațiunile pilot a 4 noi sortimente. De la intrarea ei în funcțiune și pînă acum, inginerii chimiști au realizat 10 noi tipuri de cauciuc sintetic, cu caracteristici tehnico-economice superioare. Dintre acestea, 5 se fabrică în mod curent în cantități industriale. Printre acestea figurează cauciucul cu ulei folosit mai ales la fabricarea anvelopelor pentru autoturisme și cauciucul alb, rezistent la lumină, care poate fi utilizat în diferite culori și utilizat la fabricarea obiectelor de uz casnic. Cel mai nou sortiment este „Carom-1508". Datorită proprietăților pe care le are, de a mări rezistența la șocuri, acest cauciuc este folosit în mod deosebit în industria maselor plastice.

Prin calitățile sale superioare, cauciucul sintetic românesc s-a făcut cunoscut astăzi atît pe piața internă, cît și pe cea externă, uzina avînd astăzi beneficiari constanți în peste 20 de țări ale lumii, printre care Anglia Uniunea Sovietică, R. F. a Germaniei, Japonia, Franța.

NOI TIPURI DE MOTOARE ELECTRICE

Uzina de mașini electrice din București a omologat recent trei noi tipuri de motoare asincrone destinate industriei. Unul dintre ele, motorul cu rotorul in scurt-circuit, asigurat contra exploziilor, se dovedește deosebit de util în industria chimică. Celelalte două servesc pentru acționarea instalațiilor de ridicat. Ele au caracteristici tehnice superioare utilajelor similare fabricate pînă acum.

BARAJUL DE LA DOICEȘTI

În scopul asigurării debitului de apă necesar industriei și populației județului Dîmbovița, la Doicești a început construirea unui baraj pe rîul Ialomița, în spatele căruia se va crea un mare lac de acumulare cu peste 10 000 000 mc de apă. O modernă stație de filtrare și tratare chimică, precum și conducte de aducțiune vor asigura distribuția apei în cartierele orașului și în unitățile economice care se ridică în noua zonă industrială Tîrgoviște-Sud.

NOUL ORAȘ FOCȘANI

Constructorii din municipiul Focșani au amplasat noi șantiere de locuințe în sudul orașului, unde se vor înălța, în final, 10 000 de apartamente, numeroase unități comerciale, sanitare, școli și locuri de agrement. Această zonă va cuprinde, în deceniul următor, mai mult de jumătate din populația orașului, care va crește de la 35 000 de locuitori în prezent, la 80 000. Noul cartier a fost proiectat în imediata vecinătate a platformei industriale, pe care se înalță alte două unități economice. Constructorii au început execuția unei șosele de centură, precum și a unei căi rutiere, cu patru benzi de circulație, care va traversa orașul în apropierea părții centrale.

O pagină de istorie

Daroca este un oraş din nord-estul Spaniei, situat în provincia Saragossa, o parte a vechiului regat de Aragon. În evul mediu se afla acolo o obşte evreiască prosperă. În timpul stăpînirii musulmane, cartierul evreiesc se afla pe coasta muntelui San Jorge, avînd cimitirul în apropiere. După ce Alfonso I. de Aragon recuceri Daroca în anul 1122, evreilor li s-a acordat aceleaşi drepturi ca şi celorlalţi locuitori ai oraşului, printr-un „fuero", o chartă municipală. În anul 1142, contele Ramon Berenguer al IV-lea prelungi valabilitatea acestei charte, astfel că timp de aproape trei secole, evreii au trăit la Daroca netulburaţi. O hotărîre apărută în anul 1312 interzicea arestarea evreilor în zile de Şabat sau sărbători evreieşti, precum şi vînzarea proprietăţilor acelor arestaţi pentru neplata datoriilor. Situaţia comunităţii evreieşti a început să se înrăutăţească după ce, în anul 1330, Alfonso al IV-lea a introdus la Daroca regulamentul cu privire la jurămîntul evreilor, care prevedea ca el să fie luat la intrarea în sinagogă, în prezenţa a trei martori neevrei, depunătorul ţinînd sulul Torei în mînă.

La izbucnirea tulburărilor din anul 1391, evreii au avut mult de suferit şi deşi regele şi-a extins protecţia asupra obştii, în anul 1398 se înregistrează pe listele contribuabililor din Daroca numai 27 de familii evreieşti. În acea perioadă medicul oraşului era Salamon Alconstantin iar rabin Joseph Albo, care împreună cu Don Astruc ha-Levi a reprezentat obştea la disputa teologică de la Tortosa din 1413.

Ceva mai tîrziu, obştea a fost practic dizolvată ca urmare a prigoanei inchiziţiei. În anul 1458, Ioan al II-lea stabili din nou limitele cartierului evreiesc, care se afla alături de cel în care trăiau evreii „conversos". O hotărîre a lui Ferdinand al II-lea din anul 1484 permitea ca cei convertiţi, bănuiţi că s-au întors la iudaism, să fie cercetaţi de inchiziţie. La expulzarea evreilor din Spania, în anul 1492, aceştia au lăsat în urma lor la Daroca o sinagogă frumoasă şi un spital.

Kurt nu e Dumnezeu...

(Urmare din pag. II-a)

amintesc mai ales un lucru: că arta constă tocmai în contrariul a ceea ce am fost pus să fac... Arta mea constă nu în a da o copie a realităţii sau de a trăi de-a dreptul această realitate, cum am fost silit astăzi să fac, ci în a-i reprezenta simbolul inofensiv şi eliberator... Există un Oedip mai adevărat, mai real decît Oedip care stă în faţa voastră, prin persoana mea şi acest Oedip adevărat este cel al dramei lui Sofocle. Un Oedip făcut din cuvinte, dar totuşi etern şi indestructibil".

Saul restabileşte treptat valorile artei nepieritoare sfidînd cu demnitate, la fel ca şi mama sa Myriam — silită să închipuie pe scena lui Kurt rolul Iocastei — deslănţuirile barbariei naziste. Dar sinistrul regizor îşi continuă înscenarea către concluzia pe care o vrea afirmată pînă la capăt: Destinul este acum doar o unealtă a Reichului.

Al doilea moment neprevăzut este cel al revoltei în plin „spectacol": Saul îl ucide pe comandant. Katarsisul programat de nazist s-a realizat în alt sens şi împotriva voinţei sale. Ultimele cuvinte pe care le rosteşte Kurt sînt şi avertismentul pe care îl lansează Moravia: un Destin al raselor „superioare", al oamenilor-zei nu trebuie să fie posibil în viitor. Marele scriitor crede în ceea ce a fost şi rămîne speranţa oprimaţilor din totdeauna: capacitatea lor de a acţiona. Gestul eroic al lui Saul repetă faptele miilor de deportaţi din lagăre şi ghetouri, care s-au ridicat, cu şi fără arme, împotriva prigonitorilor. Nu viaţa le-a fost salvată ci demnitatea conştiinţei. Destinul uman pe care ei îl reprezintă a condamnat destinul impus de Kurt.

meridione

Basel, leagănul tiparului ebraic

Primele informaţii cu privire la existenţa unei comunităţi evreieşti la Basel (Elveţia) datează de la începutul secolului al XIII-lea, cînd Basel era încă un oraş liber german. Cimitirul evreiesc din perioada evului mediu a fost descoperit abia în anul 1853, în cartierul Petersbraben. În acea perioadă, evreii din Basel erau liberi să achiziţioneze şi să vîndă bunuri imobiliare, nefiind obligaţi să locuiască în ghetouri, ca în oraşele din Germania şi Spania. Din punct de vedere juridic, ei se aflau sub protecţia imperială. Potrivit unui registru din anul 1242, evreii din Basel plăteau coroanei o taxă anuală de 40 de mărci.

În timpul ciumei negre din anul 1349, obştei i s-a adus vechea acuzaţie că a otrăvit fîntînile şi 600 evrei, în frunte cu rabinul lor, au fost arşi pe rug. Astfel a fost desfiinţată prima comunitate evreiască din acest oraş.

După cîţiva ani, o mînă de evrei din Alsacia s-au instalat la Basel, unde timp de 50 de ani au trăit relativ netulburaţi, deşi o serie de restricţii mai erau în vigoare. Spre sfîrşitul secolului al XIV-lea, vechea calomnie cu privire la otrăvirea fîntînilor a fost reluată, determinînd pe evrei să se refugieze în alte oraşe. Astfel, comunitatea evreiască din Basel a încetat din nou să existe, de data aceasta pentru o perioadă de patru secole.

Cu toate acestea, la sfîrşitul secolului al XVI-lea, Basel a devenit un centru pentru tipărirea de cărţi ebraice. Tipografiile aparţineau unor neevrei, care foloseau corectori evrei, pentru care obţineau dreptul de reşedinţă în oraş. Astfel, în 1516, Johannes Froben a tipărit Psalmii, iar fiul său, Jerome, a tipărit, în 1536, o Biblie în limba ebraică. În 1578, Ambrosius Froben a obţinut dreptul de a tipări Talmudul, ceea ce fusese interzis pînă la aceasta dată. Au mai fost tipărite lucrările lui Johannes Buxtorf (tatăl şi fiul), care predau limba ebraică la universitatea din Basel.

În 1789, cînd a început prigonirea evreilor din Alsacia, mulţi dintre aceştia s-au

Coperta unei cărţi tipărite la Basel în anul 1536

refugiat la Basel, unde li s-a permis un sejur temporar. Ceva mai tîrziu, autorităţile franceze au cerut şi obţinut de la consiliul orăşenesc să desfiinţeze „taxa corporală" pentru evreii de cetăţenie franceză care se instalau la Basel. Şederea lor a fost permisă şi interzisă consecutiv, timp de cîteva zeci de ani, pînă în 1866, cînd li s-a acordat definitiv dreptul de reşedinţă în Elveţia. În 1866 se inaugurează o sinagogă la Basel, oraş care devine un centru al vieţii evreieşti.

În timpul celui de al doilea război mondial, Basel a fost un refugiu temporar pentru refugiaţi evrei. În 1960 trăiau în Basel 2291 evrei, iar în 1969, în evidenţa oraşului apăreau 838 familii evreieşti.

La Basel există un interesant muzeu evreiesc, iar din 1940 apare publicaţia săptămînală „Jüdische Rundschau-Maccabi".

Evreii din Jamaica

Populaţia din Jamaica a sărbătorit recent a zecea aniversare a independenţei ţării şi 100 de ani de la întemeierea oraşului Kingston, capitala insulei. Evenimentul a fost celebrat şi de către comunitatea evreiască din insulă, una din cele mai vechi din Lumea Nouă. Ea a luat fiinţă în secolul al XVI-lea, cînd un număr de evrei din Portugalia s-au refugiat aici pentru a scăpa că cutremurul de pămînt care a avut loc în anul 1692, a distrus, odată cu o parte a oraşului Port Royal, şi un lăcaş de rugăciune al evreilor aflaţi acolo.

În anul 1721, în capitala de atunci a ţării, a fost tipărită prima carte scrisă de un locuitor al acestei insule: Daniel Israel Lopez Laguna. Cartea era o traducere în limba portugheză a Psalmilor. În introducere, autorul arăta că reuşind să evadeze din mîinile inchiziţiei, s-a refugiat în Jamaica „pentru a aduce laude Dumnezeului Atotputernic".

Pe la mijlocul secolului al XIX-lea, capitala s-a mutat în noul oraş care se dezvoltase, Kingston. Sinagoga care funcţionează azi la Kingston a fost construită în anul 1888. În 1907 a fost distrusă de un cutremur de pămînt şi refăcută pe acelaşi loc în anii următori. În anul 1922, sefarzii şi askenazii s-au unit formînd o singură comunitate evreiască. Deşi populaţia insulei este în proporţie de 75 la sută de origină africană şi 20 la sută mulatri, totuşi mulţi dintre ei poartă nume biblice ca Levy, Cohen, Isaacs, Abraham etc.

În prezent comunitatea evreiască numără 600 de suflete.

Cronică sefardă

Limba iudeo-spaniolă este azi obiectul multor discuţii şi studii. În Spania ea formează obiect de cercetare pentru *Institutul Arias Montano* şi revista *Sefard*, ambele aflate sub auspiciile Consiliului superior de cercetări ştiinţifice. Acest organism a publicat documentele primului simpozion de studii sefarde. Este vorba de un volum de 784 de pagini, conţinînd comunicările şi discuţiile purtate la Congresul mondial al sefarzilor, care a avut loc în anul 1964. Lucrarea conţine numeroase documente din diverse regiuni ale Spaniei, unele dintre ele redactate în limba iudeo-spaniolă, care permit cercetătorilor să facă interesante comparaţii lingvistice. Sînt examinate diversele laturi ale culturii sefarde: filologie, literatură, folclor.

Crearea Muzeului sefard din Toledo, în sinagoga construită în 1336, la cererea lui Samuel Levy, trezorierul regelui Don Pedro de Castilia, cunoscută sub numele de *Sinagoga del Transito* constituie de asemenea un eveniment important. Au fost reunite acolo, în afară de epitafuri ebraico-spaniole, obiecte de cult şi cărţi de rugăciune, unele dintre ele provenind de la „Seminarul israelit portughez Et Haim" din Amsterdam.

Un număr de cercetători se străduiesc să salveze numeroasele cîntece folclorice şi liturgice iudeo-spaniole ale sefarzilor din Franţa şi din alte ţări. Dintre cărţile recent apărute, consacrate acestei teme, trebuie menţionată lucrarea lui Damian Alonso Garcia: „Literatura orală ladino a sefarzilor orientali, cuprinsă în romanţe", (publicată sub auspiciile lui Federacion Sefardi Mundial, Artes Graficas Soler, Valencia).

Într-un studiu al lui Edouard Roditi, intitulat „Cronică sefardă", apărut în ultimul n măr al revistei franceze *L'Arche*, autorul ajunge la următoarele concluzii: „E cert că orice studiu serios al limbii ladino necesită profunde cunoştinţe lingvistice. Dispersiunea a îmbogăţit această limbă cu o mulţime de cuvinte împrumutate. La plecarea din Spania, ea constituia mai curînd o grupare de dialecte decît o limbă unitară şi se întîlnesc şi azi cuvinte şi expresii, pe vremuri specific catalane, aragoneze, andaluze, cîteodată chiar portugheze sau siciliene mai curînd decît castiliane, în afară de cuvinte arabe, pe care Spania ulterior le-a uitat sau pe care sefarzii din imperi l otoman le-au împrumutat mai tîrziu prin intermediul limbii turce."

Publicaţii din diferite ţări sînt consacrate vieţii şi culturii sefarde. În Statele Unite apare *Sephardic News*, o publicaţie lunară şi *The American Sephardi*, revistă a programului de studii sefarde a lui Yeshiva University, ambele cuprinzînd materiale cu privire la problemele limbii sefarde. De asemenea, revista „Fundaţia pentru promovarea studiilor şi culturii sefarde", creată în anul 1968 publică materiale de specialitate. Revista olandeză *Opbouw-Habinian*, publicaţiile engleze *Kol Sepharad* şi *Sephardic Judaism*, revista *Şalom* care apare la Istanbul şi alte publicaţii, precum şi săptămînalul *La Verdad* şi Institutul Ben Zvi din Ierusalim şi-au propus să adune şi să păstreze comorile lingvistice ale limbii iudeo-spaniole.

În Turcia influenţa limbii franceze asupra limbii iudeo-spaniole care a adoptat numeroase cuvinte turceşti *(dgiudezmo)* a devenit la un moment dat atît de puternică încît s-a ajuns la o nouă formă a limbii, la o limbă denumită *iudeo-fragnolă* în care arhaismele se întîlnesc cu inovaţii îndrăzneţe.

În numărul din mai 1972 al revistei franceze *Regards*, Haim Vidal Sephiha scrie următoarele: „Limba iudeo-fragnolă merită atenţia lingviştilor, în deosebi a acelora care s-au specializat în lingvistica de contact. Ea este produsul interferenţei limbii franceze cu iudeo-spaniola."

Merită de asemenea să fie menţionată activitatea „Asociaţiei culturale a evreilor din Bulgaria" care a publicat în ultimii ani cinci volume, cuprinzînd studii asupra sefardismului din Bulgaria. Isaac Moscona din Sofia a întocmit un dicţionar iudeo-spaniolo-bulgar, cuprinzînd 18 000 cuvinte.

Rugăciunile noastre

Binecuvîntarea la masă

Deşi actuala formulare a rostirii binecuvîntării înainte de masă îşi are obîrşia în vremurile rabinice, practica în sine datează desigur, din vremuri mai vechi. Astfel, în Cartea I a lui Şemuel (9 : 13) găsim o referire la binecuvîntarea sacrificiilor de către profet ca fiind cerută înainte ca poporul să se împărtăşească din ele. Potrivit lui Iosefus Flavius (sec. I. e.n.). iudeii din vremea lui rosteau binecuvîntarea atît înainte cît şi după mîncare (*Războiul iudeilor*, cartea 2, cap. 8, secţia 5). În „Scrisoarea lui Aristeas" (secţiile 184 la 186, editat de H. St. Thackeray, pag. 36), se spune că atunci cînd şaptezeci de bătrîni iudei au fost invitaţi la un banchet de către Ptolemeu filadelful (385—246 î.e.n.). înainte ca ei să purceadă la traducerea torei, regele i-a cerut lui Eleazar, un preot bătrîn, să rostească binecuvîntarea. Şi atunci Eleazar s-a rugat : „Fie ca Dumnezeu Atotputernic, să-ţi dea belşug, o rege, din tot ceea ce El a creat, şi fie ca El să-ţi asigure ţie, femeii şi copiilor tăi, şi acelora care trăiesc cu tine în bună înţelegere, stăpînirea lor deplină în tot timpul vieţii."

Rabinii susţineau că a mînca fără a spune binecuvîntarea înseamnă a comite un sacrilegiu, deoarece totul aparţine lui Dumnezeu. (*Ber.* 3 ab).

Partea esenţială a binecuvîntării care se rosteşte înainte de mîncare este expresia laudei adusă lui Dumnezeu pentru că a făcut bucatele deosebite care se află pe masă. Iniţial, fiecare fel de bucate îşi avea binecuvîntarea sa : astfel, pentru roadele pămîntului : „Binecuvîntat fii Tu, o Doamne... Care ai făcut rodul pămîntului." Binecuvîntarea pîinii era însă considerată cea mai importantă, celelalte alimente fiind privite ca feluri secundare ; întrucît pîinea era de obicei prezentă la fiecare masă, binecuvîntarea pentru pîine a devenit binecuvîntarea obişnuită pentru mîncăruri : „Binecuvîntat fii Tu, o Doamne... care faci să răsară pîinea din pămînt" (*hamoţi lehem min ha'areţ*; conf. *Ps.* 104 : 14). De aceea termenul obişnuit folosit de evrei înainte de mese este *moţi*.

Această rugă este forma obişnuită de binecuvîntare la toate mesele. În zilele de Şabat şi la ocazii festive este precedată de *chiduş* (binecuvîntarea festivă) pentru vin. Isac Luria menţiona aprobativ obiceiul de a recita psalmul 23 înainte de a rosti binecuvîntarea.

BINECUVÎNTAREA DUPĂ MASA

Practica rostirii binecuvîntării după mese, respectată de toţi credincioşii, derivă din porunca biblică : „După ce vei mînca şi te vei sătura, să binecuvîntezi pe Domnul Dumnezeul tău pentru ţara cea îmbelşugată pe care El ţi-a dăruit-o". (*Deut.* 8 : 10 ; *Ber.* 48 b.).

Potrivit legilor rabinice, binecuvîntarea după mese trebuie rostită numai atunci cînd mesenii au mîncat sau au băut alimente sau băuturi preparate din grîu sau din orz (inclusiv secară şi ovăz), struguri, smochine, rodii şi ulei. (*Deut.*, 8 : 8).

O binecuvîntare mai lungă se rosteşte după o mîncare care conţine pîine de dimensiunea unei măsline sau mai mare, preparată dintr-una din cele cinci specii de cereale : grîu, orz, secară şi ovăz. O formă concentrată a acestei binecuvîntări este îngăduită acelora care nu au timp suficient pentru a recita întreaga binecuvîntare.

Rab (sec. III e.n.) aproba o formă de binecuvîntare alcătuită din cinci cuvinte aramaice : *Berih rahamana mara dehai pitta* (Binecuvîntat fie Milostivul, stăpînul acestei pîini), propusă de Beniamin Păstorul, un eminent evreu babilonean (conf. *Ber.* 40 b).

O altă formă scurtă de binecuvîntare după mese se rosteşte după consumarea unor alimente preparate din grîu sau orz, altele decît pîinea, sau după ce se mănîncă struguri, smochine, rodii, măsline, curmale şi după ce se bea vin sau ulei.

Un pasaj din *Zohar* care afirmă că acela care se bucură de o mîncare trebuie să-şi amintească de distrugerea sfîntului templu şi în consecinţă să-şi exprime mîhnirea (*Ieşirea*, *Teruma* 159 b.) constituie probabil sursa obiceiului de a recita *Ps.* 137 („Lîngă rîurile Babiloniei", etc.) înaintea binecuvîntării din zilele cînd se rosteşte *tahanunul* (implorarea). În zilele de Şabat, în zilele sfinte şi în zilele cînd nu se rosteşte *tahanunul*, Psalmul 126 („...Cînd Domnul va face întoarsă calea robilor Sionului...") se recită înainte de binecuvîntare, după care are loc *maim 'aharonim* (spălarea mîinilor după mîncare).

Cînd trei sau mai mulţi bărbaţi mănîncă împreună se recită formula introductivă a binecuvîntării de după mese, cunoscută sub numele de *birat hamazon*.

Binecuvîntarea mai lungă după mese constă din patru binecuvîntări : 1. binecuvîntarea exprimînd recunoştinţa către Dumnezeu pentru că dă hrană tuturor făpturilor (conf. Ps. 136 : 25 ; 145 : 15—16) ; 2. binecuvîntarea prin care se mulţumeşte lui Dumnezeu pentru pămînt, pentru răscumpărarea din sclavie, pentru legămîntul lui Abraham, pentru tora etc. De Hanuca şi Purim, poveştea minunilor care s-au întîmplat în acea vreme sînt introduse în această binecuvîntare (*Sab.* 24 a, se referă numai la Hanuca în legătură cu aceasta ; *Orah Haim* 127. menţionează atît Hanuca cît şi Purim) ; 3. Binecuvîntarea care implură îndurarea lui Dumnezeu pentru Israel, Ierusalim, casa lui David şi sfîntul templu. Această binecuvîntare conţine o cerere de acordare a mijloacelor de subzistenţă şi se încheie cu o rugăciune pentru reclădirea Ierusalimului. În zilele de Şabat rugăciunea : „Fii mulţumit, o Doamne", etc. iar în zilele cu lună nouă şi în zilele de sărbătoare, rugăciunea „Fie ca amintirea noastră", etc. se adaugă înainta frazei „Şi clădeşte Ierusalimul", etc. (conf. *Ber.* 48 b. ; Pes. 105 a, *Raşi*). Binecuvîntarea se termină cu „amen", indicînd că primele trei binecuvîntări se întemeiază pe autoritatea Bibliei, în timp ce binecuvîntarea a patra se sprijină pe autoritatea rabinică (*Ber.* 45 b.) ; 4. Binecuvîntarea care slăveşte pe Dumnezeu ca pe „Cel bun care se poartă cu bunătate", conţinînd un număr de cereri, începînd cu *Harahaman* (Îndurătorul). Cartea de rugăciuni sefardă conţine şaptesprezece cereri, fiecare din ele începînd cu *Harahaman* ; cea aşchenaidă conţine nouă, în timp ce Maimonide menţionează doar trei.

Talmudul (*Ber.* 48 b.) conţine un pasaj tratînd despre originea celor patru binecuvîntări rostite după mese. Potrivit lui Nahman : „Moşe a formulat prima binecuvîntare cînd a căzut mana pentru hrănirea poporului ; Ioşua a formulat-o pe a doua cînd poporul a intrat în ţara făgăduinţei ; David a compus rugăciunea pentru popor şi pentru Ierusalim şi Salomon a adăugat rugăciunea pentru templu, iar cea de a patra binecuvîntare a fost instituită de către înţelepţii din Iavne, atunci cînd iudeii au căpătat încuviinţarea ocîrmuirii să-şi îngroape morţii ucişi la Betar."

Talmudul (*Sotah* 10 ab) îi atribuie lui Abraham introducerea şi răspîndirea ideii de a rosti o rugăciune de mulţumire după absorbirea hranei : „Iar Abraham a sădit un chiparos la Beerşeba şi s-a închinat acolo Domnului Dumnezeului Celui veşnic" (*Facerea*, 21 : 33). Reş Lachiş interpretează aceasta spunînd : „Să nu citiţi : „şi s-a închinat acolo", ci „şi a pus să se închine", arătînd astfel că strămbunul nostru a făcut ca numele Celui Sfînt, binecuvîntat fie El, să fie rostit de gura fiecărui trecător pe acolo. Cum a fost aceasta ? După ce călătorii au mîncat şi au băut s-au ridicat să-l binecuvînteze ; dar el le-a spus lor : „Aţi mîncat din ce-i al meu ? Aţi mîncat din ceea ce aparţine Dumnezeului universului. Mulţumiţi, lăudaţi şi binecuvîntaţi-L pe El care a grăit şi lumea a luat fiinţă".

Potrivit talmudului, binecuvîntarea după mese poate fi rostită în orice limbă (*Sota*, 32 a. 33 b).

După o masă de nuntă binecuvîntarea este precedată de recitarea poemului „Alungă, o Doamne, atît tristeţea cît şi mînia", etc. care, aşa cum indică iniţialele sale acrostihe, a fost compus de Dunaş ben Labrat (sec. X. e.n.). Cînd zece sau mai mulţi bărbaţi iau parte la o masă de nuntă formula introductorie a binecuvîntării glăsuieşte : „Cu aprobarea celor de faţă, vom lăuda pe Dumnezeul nostru în al Cărui lăcaş găsim bucurie şi a Cărui mărinimie am împărtăşit-o". După recitarea binecuvîntării se rostesc cele şapte binecuvîntări de nuntă.

Simchat Tora la templul coral din Bucureşti

400 de ani de la moartea lui Moses Isserles

Anul acesta se împlinesc 400 de ani de la moartea renumitului talmudist Moses Isserles. Tatăl său, Israel, a fost unul din conducătorii comunităţii din Cracovia iar mama sa, nepoata rabinului din Brest Litowsk, Yehiel Luria. După cum relata strănepotul acestuia, Solomon Luria, familia Luria descindea de la Miriam, una din fiicele lui Raşi.

Familia tatălui său provenea din provincia franceză Provence, renumită prin evreii săi eruditi, expulzaţi din Franţa de Charles al VI-lea în anul 1394. Numele de familie Isserles reprezintă o contracţie de la Israel — Lazars, numele tatălui lui Moses şi a bunicului dinspre mamă, Elazar.

A început să studieze în oraşul său natal şi apoi la ieşiva din Lwow, sub îndrumarea rabinului Şalom Şekna. Printre colegii săi de studiu era şi ruda sa Solomon Luria şi Haim ben Bazalel. Ulterior s-a întors la Cracovia, unde a înfiinţat o ieşivă care a atras un mare număr de cursanţi pe care îi întreţinea din averea sa personală şi dintre care unii au devenit mai tîrziu celebri. Cîţiva ani mai tîrziu a fost instalat rabin, fiind unul dintre cei trei daianim care constituiau rabinatul din Cracovia, dar *de facto* rabinul oficial al acestei comunităţi

A corespondat cu mulţi alţi rabini, printre care Iosif Caro. O prietenie strînsă a existat între Isserles şi ruda sa Luria, de care îl lega interesul pentru promovarea literaturii talmudice şi importanţa pe care amîndoi o acordau datinilor (minhagim). Luria era un adversar al filozofiei, în timp ce Isserles era un apărător al ei, declarînd deschis că rostul omului este să caute cauza şi sensul lucrurilor. Isserles considera că un bun credincios se poate ocupa şi cu ştiinţele profane, cu condiţia ca aceasta să nu-l ducă la erezie, în timp ce Iosif Caro susţinea că trebuie să-şi consacre tot timpul său studiului Torei şi Talmudului.

Datorită faptului că era unul din întemeietorii învăţămîntului rabinic din Polonia şi Germania şi era recunoscut ca o autoritate nu numai în legea rabinică, ci şi în toate problemele Cabalei, în filozofie, ştiinţele profane etc., în jurul lui s-au ţesut multe legende. Au circulat multe legende cu privire la durata vieţii sale, la numărul lucrărilor sale. La aniversarea morţii sale, credincioşii organizau pelerinaje la mormîntul său din Cracovia. În epitaful de pe piatra sa mormîntală scrie : „De la Moşe (Maimonide) pînă la Moşe (Isserles) n-a mai fost nimeni ca Moşe". Chiar dacă aceasta este o exagerare, există totuşi o asemănare între cei doi : amîndoi s-au consacrat *Halahei*, amîndoi au consacrat filozofiei o mare parte din timpul lor

Lucrările sale se împart în două categorii : unele cu caracter halahic, altele filozofice, cabalistice, ştiinţifice şi de exegeză. Renumele său se datoreşte lucrărilor halahice, zelului său faţă de lege şi promovării tradiţiilor aschenazilor. Pe bună dreptate poate fi numit codificatorul aschenazi, căci el a fost pentru aschenazi ceea ce a fost Caro pentru sefarzi. Ca şi Caro, el a scris un comentariu la *Arba Ţurim*, intitulat „Darke Moşe", din care s-au tipărit două părţi. Un rezumat al lucrării sale, intitulat „Kizur Darke Moşe" a fost tipărit la Veneţia, în anul 1593.

Activitatea sa literară a fost multilaterală, îmbrăţişînd toate ramurile, Biblia, Talmudul, filozofia şi istoria dar interesul său se concentra mai ales asupra Halahei. După cum rezultă din volumul său de response, credincioşii din multe ţări îi adresau întrebări privind învăţătura şi practica iudaică.

În timpul cînd Iosef Caro compila monumentala sa lucrare de comentarii la cartea „Arba Ţurim" a lui Iacob ben Aşer, Isserles elabora un comentariu asemănător „Darke Moşe". El a mai publicat şi „Mappah", în care critică şi completează „Şulhan Aruh"-ul lui Iosef Caro. „Mappah" constă din note (haggadot) inserate în textul lui Caro. Astfel „Şulhan Aruh" a devenit un cod model pentru toate comunităţile atît sefarde cît şi eschenaze. Aceste note au apărut pentru prima oară în ediţia din Cracovia a cărţii „Şulhan Aruh" şi erau scrise cu caractere folosite de Raşi, pentru a se deosebi de textul lui Caro. Prin aceste note el pune accentul pe obiceiurile acumulate, cărora le acordă cîteodată prioritate faţă de Halaha. „Mappah" a devenit îndrumătorul oficial în ce priveşte tradiţia aschenază. Dacă un document purta menţiunea lui rabi Isserles „Acesta este obiceiul", el devenea obligatoriu şi puţini rabini şi-ar fi permis să nu ţină cont de el.

Moşe Isserles, denumit şi Rema a devenit un personaj legendar încă în cursul vieţii sale, iar după moarte a fost venerat ca un sfînt. Ruda sa, Samuel Iehuda Katzenellbogen, din Italia, aflînd de moartea sa a spus : „A fost cel mai mare din generaţia sa. Nu mai era nimeni ca el".

DECESE

În perioada 11—25 septembrie 1972, în cimitirele Comunităţilor evreilor din Bucureşti au fost inhumate următoarele persoane :

Finţi Alexandru (71 ani), str. Cosmonauţilor ; FermoA vram (84), str. B. Văcărescu 15 ; Iacov Avram Elian (80), Calea Rahovei 34 ; Enghelberg Wolf (89), Calea Griviţei 230 ; Moscovici Leia (77), Gramont 19 ; Covrigaru Eti (51), Drumul Taberii 14 ; Bunescu Samuel (57), Bd. Republicii 86 ; Schwartz Ernestina (81), Leventicăi 7 ; Schneider Beatrice (67), Bradului 16 ; Berceanu Emilian (65), str. Haiducul Bujor 14 ; Gherloczi Ioana (81), Bd. Şulea 41 ; Schapira Betty (44), Calea Griviţei 136 ; Moise Solomon (68), Petru Maior 114 ; Sfarti Ester (86), Poteraşi 1 ; Cohn Raşela (78), Liveni 4 ; Solar Eliza (45), Mozart 41 ; Stănescu Ana (67), Brezoianu 7 ; Gherger Pesa (73), Ionescu Gion 6 ; Aron Leia (74), Asfinţitului 34.

Inchiziţia

Sfîrşitul vieţii evreieşti sefarde a venit atunci cînd Ferdinand, moştenitorul tronului din Aragon s-a căsătorit cu Isabela, moştenitoarea tronului Castiliei. Ferdinand şi Isabela hotărîseră să facă din întreaga Spanie un regat exclusiv catolic, să cucerească Grenada musulmană şi să-i oblige pe evrei şi pe musulmani să se convertească la creştinism sau să părăsească ţara. La început ei s-au concentrat asupra anusimilor, *cerînd papei să instituie Inchiziţia, care să judece pe oricine era bănuit că în ascuns a rămas credincios iudaismului.*

În anul 1480 a avut loc primul proces organizat de Inchiziţie la Sevilla. La 6 februarie 1481 a avut loc primul ceremonial sinistru de ardere a şase anusim. *Călugări în vestminte pompoase şi cu cruci în mîini au deschis procesiunea, urmaţi de marii demnitari iar în urma acestora, victimele nefericite, îmbrăcate în saci.*

Spre a stimula denunţarea anusimilor, *Inchiziţia acorda denunţătorilor o parte însemnată din avutul celor ucişi. O frică nespusă puse stăpînire pe cei ce rămăseseră în ascuns credincioşi iudaismului, aşteptîndu-se în orice clipă ca trimişii Inchiziţiei să le dea buzna în casă şi să-i zvîrle la închisoare. Într-un singur an numai la Sevilla au fost omoriţi 300 de* anusimi.

BRIT IVRIT OLAMIT

Citiţi în pagina a 12-a textul în limba ebraică.

Evocări

Un vechi, un bun prieten

de I. PELTZ

Avram Vexler, alias Adrian Verea, acest poet și dramaturg vorbea cu atîta dragoste de *Botoșanii* lui, cu atîta nostalgie, cu atîta admirație, încît, spunîndu-i odată că toată familia mea (din partea tatălui) e *botoșăneană*, s-a luminat la față :

— Va să zică, descinzi și tu din orașul grădinilor ? — a glăsuit el, — ei, să știi că-mi pare bine, foarte bine !

— Sînt botoșănean după tată, numai. El a „rupt cuiul", cum se spune. Descinzînd dintr-o familie de slujitori ai cultului mozaic (cantori și *daieni*, cu fratele tatii, defunctul Avrumță Schwadron, un talmudist mult apreciat), tata a părăsit Botoșanii, a plecat la București, unde s-a însurat. Așa că, dragă doctore Verea, l-am lămurit, eu m-am născut la București. Și, îmi plac bucureștii, — trebuie să recunosc !

— Dar Botoșanii ?

— De cîte ori am fost în orașul dumitale, ținînd prelegeri literare, de atîtea ori am dat de urmele familiei noastre. Pe Avrumță Schwadron l-am mai găsit în viață, în locuința lui, din strada Mihai Viteazu, dacă-mi aduc aminte.

— E, atunci e bine, a consimțit vechiul meu prieten.

Doctorul Adrian Verea s-a dovedit a fi, încă de pe băncile liceului și apoi ale facultății de medicină, un talent deosebit.

La Iași, în acea minunată ambianță intelectuală, a legat prietenii cu scriitori și publiciști, care de pe poziții net progresiste, au făcut faima bătrînei cetăți a Moldovei.

A fost, dintru început, remarcat de generosul, de dinamicul, de marele polemist N. D. Cocea, care i-a publicat în *Facla* versuri și scene dintr-un poem dramatic : *Să nu-ți faci idoli.*

Acest poem s-a bucurat de atenția lumii noastre artistice. Dovadă : piesa i-a fost jucată la *Teatrul Modern* din București de către o talentată trupă („Excelsior").

Om de cultură și de omenie, a ținut să fie medic. Subliniez : *a ținut* să fie medic, să vie în ajutorul semenului. Facultatea de medicină a absolvit-o la București și Paris. A fost un admirabil orelist ; a practicat această specialitate pînă la sfîrșitul vieții.

Admirator al lui Ronetti-Roman, a cărui piesă (Manasse) a fost considerată de către profesorul Mihail Dragomirescu, prestigiosul critic literar, „cea mai bună piesă românească". (Bineînțeles, la scara timpului.) l-a continuat : a scris, sub pseudonimul I. Pîrvu-Ciulin, o piesă : *După moartea lui Manasse*, care poate figura cu cinste în repertoriul oricărui teatru.

Altă piesă a sa : *Apollonius din Tyane* mi-a citit-o în manuscris.

Am fost entuziasmat și cînd mă rostesc astfel nu fac decît să dau expresie a ceea ce am simțit. Opinia mea a fost ratificată de personalități mult mai competente.

Altă dovadă : piesa a fost reprezentată pe scena *Teatrului Național* din București, — acum patruzeci de ani (în aprilie 1932).

Rolul principal l-a avut marele artist care a fost Ion Manolescu.

L-am întrebat pe Verea de ce și-a intitulat piesa *poem tragi-comic ?*

Mi-a răspuns că așa vede el pe eroii acestei lucrări și cînd un autor e convins de opinia sa — chiar dacă greșește — e inutil să-l contrazici. Un an mai tîrziu (în 1934) a publicat în revista *Vremea* altă piesă : *Delfinii din Vaikiki*, intitulată *comedie dramatică.*

N-am pomenit om mai blînd, mai duios, mai sensibil la suferința semenului. N-a jignit în viața lui pe nimeni, — ce zic ? — n-a stingherit măcar pe cineva.

Ne întîlneam în biroul teatrului *Barașeum* de pe vremuri. (A nu se confunda cu actualul Teatru de Stat evreiesc). Acolo, la o cafea și o țigare, îmi citea din versurile sale.

Adrian Verea a desfășurat și o prodigioasă activitate publicistică.

A fost, de pildă, cronicarul teatral al ziarului democrat de pe vremuri *Lupta*, unde am avut plăcerea și satisfacția să-l recomand și unde a fost imediat acceptat.

A colaborat și la multe alte ziare și reviste.

Să citez, din memorie, cîteva : *Rampa, Facla, Cronicarul, Lumea evree*, (în paginile căreia regretatul om de cultură, autor al unor valoroase studii de filozofie — I. Brucar — a adunat o serie de talentate condeie). *Adevărul literar și artistic, Vremea, Lumea israelită* și *Adam* (revista editată și condusă ani de zile de atît de originalul, atît de prodigiosul scriitor care este contemporanul nostru, I. Ludo).

Verea s-a distins și ca autor de lucrări de strictă specialitate medicală (oto-rino-laringologie).

Astfel, contribuția sa publicistică la revista *Sănătatea* nu poate fi ignorată. Dimpotrivă.

Am pomenit la începutul acestei evocări de epoca Iașilor, unde Verea s-a afirmat, din anii primei sale tinereți, ca poet înzestrat cu har.

Îmi aduc aminte de două strofe dintr-o poezie în care Iașii apăreau în toată splendoarea (Iașii anilor 1891—92) :

„Acolo, pe străzile mici și pustii
„Umblam visător și „făceam" poezii
„Și purtam părul lung și sălbatec ;
„Iar noaptea, avînd un caiet, un creion
„Și-o lampă micuță p-un mic gheridon
„Scriam — uneori declamînd — și-n pension
„Băieții credeau că-s lunatec.

„Găsisem de altfel la noi, la liceu
„Vre-o doi prozeliți ai talentului meu
„Și cu ei puneam țara la cale ;
„Pe stradă ajunsesem celebri, socot :
„Purtînd pălărie cu margini de-un cot
„Discutam cu un cor teribil de tot
„Problemele mari, sociale !"

Acest poet plin de culoare, acest dramaturg care considera teatrul ca un adevărat templu, la altarul căruia oficia cu toată convingerea, acest competent cronicar și ziarist, a fost de o modestie incredibilă. Părea că evită cu totdinadinsul să fie remarcat. Nu mergea : se strecura. Acestei modestii trebuie să-i mulțumească (vorba vine) și faptul că n-a avut în viață situația literară pe care o merita.

Așa cum a trăit, așa a și murit : discret, de o teribilă discreție...

Flora biblică

Roș și Lanah

Aceste două denumiri de plante amare, citate deseori în Biblie, continuă să suscite controverse între filologi și eruditi ai Torei.

Moșe a folosit pentru prima dată această denumire atunci cînd a avertizat pe evrei să nu adore idoli. „Rădăcină din care va ieși Roș *și Lanah" (fructe veninoase și amare, este explicația dată în traduceri).*

Unii sînt înclinați să traducă Roș *prin fiere sau suc veninos și* Lanah *prin pelin amar. Dacă traducerea acestui al doilea termen nu e contestată, în schimb nu același lucru se petrece cu* Roș. *În unele pasaje din Biblie,* Roș *are sens de fiere. Dar se poate concepe ca Moșe să fi vorbit despre o rădăcină care să producă fiere ? Fără îndoială este vorba în mod alegoric de o plantă al cărei suc este amar („apele Roș" din Iermiahu cap. 8, 12 și 9, 14 „Voi hrăni cu pelin poporul acesta și-l voi adăpa cu Roș"). S-ar putea să se înțeleagă prin aceasta și alte otrăvuri, ca veninul șarpelui.*

Gedesius, pornind de la faptul că în ebraică Roș *înseamnă și cap, ajunge la concluzia că planta în cauză este macul, din care se extrage opiu (care influențează asupra capului=roș). Alții resping această interpretare. Progresele făcute între timp în studiul florei biblice lasă să se presupună că ar fi vorba despre o specie de plantă agățătoare, cu fructe amare numită popular tărtăcuță (Citrullus colocynthis). O a treia părere este că lipsa de amănunte face imposibilă identificarea precisă a termenului și că din cele trei sensuri care i se atribuie fiecare este acceptabil.*

Profesorul Y. Felliks, o autoritate în materie lingvistică, preferă explicația lui Gedesius și consideră greșit cuvîntul ebraic modern pereg *care e folosit pentru a indica macul.*

Trebuie semnalată și explicația dată de prof. Solomon Mandelkern. După el, Roș *indică o plantă mirositoare care a căpătat sensul de otravă printr-un proces similar cu cel al cuvîntului* Sam *pe care Biblia îl arată ca unul din componenții tămîii, deci o plantă aromată. Astfel, pentru a indica o plantă otrăvitoare se folosește expresia* Sam hamaveț, *ceea ce împiedică orice confuzie cu* Sam —, *plantă aromată.*

Procesiunea cu Tora *(Hakafot)* la templul coral din București

Oameni care au fost

Maestrul I. Rosenstech

S-au împlinit douăzeci de ani de la moartea aceluia despre care profesorul Joseph Sulzer, cunoscutul „Hofmeister" de la curtea imperială din Viena scria : „Îl cunosc pe domnul Rosenstech ca pe un muzician plin de talent și sîrguință".

Peste 31 de ani, apreciatul dirijor și compozitor Ionel Perlea scria aceluiași maestru Rosenstech următoarele : „Știți prea bine, domnule Rosenstech cît de mult vă prețuim noi dirijorii. Succesele noastre vi le datorăm în mare măsură. Și eu, la rîndu-mi, vă sînt foarte îndatorat. Cum să vi-o dovedesc ? O fac asigurîndu-vă de sincera prietenie pe care vă rog să fiți încredințat că v-o păstrez". Pentru cei care au urmărit desfășurarea în timp a primei noastre scene lirice — Opera română din București — numele maestrului Rosenstech a constituit un factor care a contribuit în mod deosebit la bunul ei mers de-a lungul anilor. Director al corului și prețuit prim-repetitor, maestrul Rosenstech și-a legat numele de marile succese de altă dată ale Operii române din București. Vestita cîntăreață Florica Cristoforeanu îl caracteriza drept „cel mai bun, mai activ și mai răbdător maestru".

În domeniul compoziției, Iosif Rosenstech s-a ocupat în special de muzica sinagogală, pe care a pus-o într-o lumină nouă și originală, fără a neglija ceea ce — după expresia sa — „constituie tezaurul sfînt al tradiției noastre religioase".

Iosif Rosenstech s-a născut în anul 1884, dintr-o familie de evrei ortodocși. Anii copilăriei i-a petrecut la acea școală a poporului nevoiaș, care era „hederul". Aici a învățat pe lîngă slova evreiască, să și cînte imnuri de slavă către Cel Atotputernic. De mic copil dovedise aptitudini muzicale, care aveau să se completeze în gimnaziu. Primele îndrumări muzicale le-a primit de la Ianke Spiwack și de la cantorul Razumny. Cei ce ascultau pe elev psalmodiind, susțineau că el reușea de minune să-și imite maestrul. Dirijorul Garbarsky i-a completat educația muzicală, reușind să-l înscrie la conservatorul din Odesa. „Garbarsky mi-a fost ca un al doilea părinte", îmi declara maestrul într-un interviu, publicat în 1937. Datorită aceluiași Garbarsky, Rosenstech devine elevul lui Meynarsky, fostul director al operei din Varșovia, de la care a luat lecții de compoziție și dirijat. În același timp a studiat pianul cu Șestopal, maestru renumit pe atunci. Terminînd conservatorul, părinții îl trimit la studii de perfecționare la Viena, vestita metropolă a muzicii. Aici studiază piano în clasa maestrului Melcer și armonia cu Herman Grädener. De la directorul Richard von Pebiger și de la pianistul Schoenberg, Rosenstech a deprins multe învățăminte noi în ale muzicii. În iulie 1905, după absolvirea cursurilor de specializare, face cunoștința profesorului și compozitorului Joseph Sulzer, datorită căruia a fost angajat ca dirijor și organist la un templu din Viena. Între timp, Rosenstech a compus o serie de lucrări religioase, care au găsit o apreciere deosebită. Alături de Sulzer a fondat „Societatea cîntăreților din sinagogi", reușind să organizeze o serie de concerte religioase, care obțin un deosebit succes de public. În anul 1907, Rosenstech a fost angajat dirijor al corului și corepetitor la opera municipală din Cernăuți. Tot aici s-a ocupat intens și de promovarea muzicii evreiești laice și sinagogale, compunînd o serie de lucrări originale, culegînd, prelucrînd și adnotînd numeroase melodii populare evreiești. Pentru răspîndirea acestora, maestrul Rosenstech a fondat asociația corală „Hazamir", în cadrul căreia, în concerte temeinic pregătite s-au produs tineri diletanți, sub bagheta compozitorului. La înființarea Operei române din București, maestrul Egizzio Massini îl cheamă la București și-l angajează director al corului și prim corepetitor. De atunci (1922) și pînă la săvîrșirea sa din viață (1952), timp de 30 de ani, Iosif Rosenstech a deținut aceste posturi, colaborînd la toate marile realizări artistice ale primei noastre scene lirice. Concomitent, a fondat societatea corală „Opera", cu care s-a prezentat publicului într-o serie de concerte apreciate de cercurile muzicale de specialitate. În același timp, apare pe podium-ul Ateneului Român în calitate de acompaniator la piano al marilor cîntăreți din țară și de peste hotare.

Rosenstech nu neglijează muzica evreiască. Ani de-a rîndul șef de cor și organist la templul „Fraterna" și la Sinagoga Mare, el a compus și executat întregul repertoriu muzical al acestor sfinte lăcașuri de rugăciune. În anul 1927, după moartea maestrului Ivela, Rosenstech a fost solicitat să preia conducerea muzicală la Templul Mare (Cal Grande) al Comunității sefarde din București. Timp de 15 ani, compozitorul, dirijorul și organistul Rosenstech a desfășurat aici o activitate intensă. Serviciile divine au devenit un gen de concerte religioase. Alături de compozițiile predecesorului său Ivela, Rosenstech a introdus propriile sale compoziții. A compus muzica pentru toate serviciile religioase și anume : de vineri seara (cu neîntrecutele Leha dodi, Veșameni și Igdal), de sîmbătă dimineața, apoi pentru toate marile sărbători (melodioasele Halel), pentru nunți, (majestuosul Baruh Aba) și pentru ceremonii funebre. În anul 1931, cu prilejul festivităților jubiliare, care au marcat bicentenarul Comunității Sefarde din București, maestrul Rosenstech a compus imnul comunității pentru cor, orchestră și orgă, care a fost intonat în Templul cel Mare, în încheierea festivității.

Am reascultat acum melodiile lui Rosenstech — înregistrate pe vremuri pe discuri Columbia, Odeon și Perfection — în interpretarea primului oficiant, vestitul tenor Alberto Della Pergola și am avut noțiunea exactă a ceea ce înseamnă adevărata muzică sinagogală modernă.

În afara muzicii religioase, Rosenstech a cultivat și pe cea laică, cu preferință pentru genul „lied" și muzică corală. Pe textele lui Iacob Gropper, Iosif Rosenstech a compus lieduri de o rară frumusețe melodică, tălmăcind admirabil cuprinsul versurilor. Astfel subtilul „Morgenblumen", transpus pe portativ, devine o bijuterie muzicală, ce se alătură cu cinste celorlalte compoziții ale maestrului. El a închinat, însă, întreaga sa activitate Operii române din București. Am recitit presa vremii și am putut constata că la premiera operii „Năpasta" de Sabin Drăgoi, succesul obținut s-a datorat în mare parte și felului în care s-a prezentat corul dirijat de Rosenstech.

Maestrul Rosenstech a încetat din viață acum 20 de ani în vîrstă de 68 de ani și este înmormîntat în cimitirul spaniol din București.

MAURICIU ROTHENBERG

Din trecutul obștei evreiești din România

CONDUCĂTORI AI COMUNITĂȚII DIN BOTOȘANI

Comunitatea din Botoșani, ale cărei începuturi trebuie căutate în secolul al XVI-lea, constituia din vechime una dintre cele mai mari și active colectivități evreiești din nordul Moldovei.

În cele de față vom încerca să punem la dispoziția cititorilor un aspect din trecutul acestei comunități și anume ceva despre unii conducători ai obștei. Dar înainte de a trece la tema noastră, sîntem obligați să facem o digresiune.

În timpul domniei fanarioților, evreii au început să fie organizați în „breasla jidovilor" (sau „breasla evreiască" în Țara Românească), avînd în fiecare comunitate conducători laici numiți *starości*, aleși de către evreii pămînteni.

Alegerea lor se făcea din an în an și de preferință din cei înstăriți. Cu recomandarea autorităților locale și a lui Hahambașa (reprezentantul recunoscut al evreilor) erau confirmați în această demnitate de către domnitor, prin hrisoave speciale. „Păzitori ai dreptății evreilor", cum îi numește un document, șefi ai comunității și reprezentanți (vechili) ai lui Hahambașa, aveau ca atare libera intrare în pîrcălăbiile și isprăvniciile județelor respective, precum și la alte autorități, pentru a putea apăra drepturile colectivității și ale membrilor ei. Pentru osteneala lui, starostele era scutit de dări și havalele (diferite impozite).

Starostii, împreună cu fruntașii comunității, decideau darea (cisla) ce trebuia impusă populației evreiești și care se încasa de obicei prin „taxă" (sau gabelă, impozitul încasat prin taxieri) de la tăierile de vite și păsări. Din aceste venituri se plăteau impozitele cuvenite domniei și se întrețineau instituțiile evreiești.

Pe lîngă aceste obligații, starostele, împreună cu epitropii sau cahalii, cum li se spunea atunci, garantau exactitatea întocmirii în scopuri fiscale a catagrafiilor (listelor) populației evreiești. Administrau averea comunităților, verificau socotelile instituțiilor care apărțineau comunității, îngrijeau de achitarea dăjdiilor județului lor către fisc, unde se aflau evrei, precum și de alte obligații ale comunității.

Un document care ilustrează cele de mai sus este hrisovul lui Alexandru Calimah (1795—1799) acordat vechii comunități din Botoșani la 26 noiembrie 1799, ...„*spreînlesnire petrecerii lor*" se explică prin fixarea birului, pentru că „*birul ce purta și cu havalele ce da mai înainte nefiind întru o stare ce mai de multe ori să încărca peste putința lor au venit la scăpăciuni și sărăcii*" în vederea, că, „*ca niște oameni, ce sînt de un neam, ce nici stare, nici deprindere nu-i înlesnește a da la multe și deosebite dări și havalii, precum alți lăcuitori ai țării și că să cadi să aibă o deosebire*". Deosebirea s-a admis ! Suma fixată pentru Botoșani și satele dimprejur fu de 3375 lei pe an, și niciunul din ei nu mai aveau de dat nici cupitație, nici patentă pentru prăvălii cu orice fel de marfă, „*de toate să fie în pace și nesupărați ce numai vama domnească pe marfa ce vor aduce dintr'alte țări sau vor scoate de aici din țară și vor duce-o peste hotar... la stringerea banilor acestora, ce sînt așăzați să de pe an să, nu aibă a se amesteca Dumnealor vernicii din Botoșani sau alți zapcii, ci ei cu vechilii lui bașhaham și ceaușul lor, ce au acele, după cisla ce-ș vor face între dînșii, să-i strîngă și pe toată luna să-i de la Visteria prin mîna chizașului ce au dat din orașul Eșii... Cotăritul cămărășesc să aibă a-l da*". În schimbul hrisovului, ei au depus zapise la visterie „*atît briasla cît și chizașul lor*". („Anuar pentru israeliți" Nr. 8 pag. 8—11. Analele Societății de Istorie Iuliu Barasch, Anul II, pag. 100).

Pe la 1740 se vorbea de un staroste al breslei evreiești din Botoșani, dar din păcate nu avem numele lui.

Un staroste al breslei evreiești din același tîrg a fost Moișe, care apare în documente la 1766.

STAROSTELE CERBUL.

Un alt staroste al vechii comunități botoșănene era Cerbul. El este trecut în catagrafia evreilor din tîrgul Botoșani la 1774 precum și în alte documente din anii 1779 și 1785. Pe starostele Cerbu îl mai găsim semnînd alături de fruntașii tîrgului, în calitate de martor, documentul din 19 august 1781, cînd „*vornicul de Botoșani arată că a pus să se măsoare locul lui „David Goliav" de către „Tănase staroste de croitori și Ioniță Făclieru, staroste de cocli, și Toader Gulie și Neculai Gulie și Toader Triancu și Anton Hău și Cerbul staroste de Jădovi și Iosif vechil haham*".

(Arhivele Statului Iași, Vidomostia din 10 Iunie 1774, Ținutul Botoșani, pag. 177, 178 ; N. Iorga „Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. VII, pag. 129).

STAROSTELE LABA

Laba (Leiba), fiul lui Faibiș și al lui Haiche apare în documente ca staroste în primele trei decenii ale secolului al XIX-lea. El a deținut această demnitate pentru prima dată în jurul anului 1800 și a doua oară în deceniul al treilea din secolul trecut.

Printre documentele tîrgului Botoșani, s-a păstrat o declarație a lui Laba din jurul anului 1825, pe care o reproducem mai jos.

„*Laba Faibiș, tîrgoveț din Botoșani*", arată că „*rădicându-să asupra mea mai multe piri în multe pricini ale tîrgului către d-lui cc: Alecu Calimah, ce este eferes acolo însărcinat, după drept cuvînt au urmat a să supăra dumnealui pe mine și a mă cunoaște ca pe un prihănitor și priciniuitor de smintele*".

Se îndatorește ca, de acum, „*luînd măsuri și cugetări cinstite și patriotice și, să am a mă purta cu cinste și cu durere pentru binele tîrgului și a obștii, neabătîndu-mă la nici un feliu de zădărătura cu rău cugetare împotriva binelui tîrgului, și să mă arăt cu durere, întocmai ca un adevărat tîrgoveț, unde sînt născut și crescut, și unde îmi sînt acareturile și interesurile ; iar, când, din potrivă, voi urma chipuri zădărătoare și de sminteală binelui tîrgului, atunce eu să fiu scos din numărul tîrgoveților și dipărțat și din tîrg, ca un neprielnic și fără credință către tîrgu*". Semnează evreiește.

Dacă avem puține mărturii despre activitatea lui ca șef și conducător laic al colectivității evreiești, avem în schimb știri mai multe despre ocupația lui ca : negustor, oier și arendaș de acaraturi (imobile) cu destinație comercială în tîrgul Botoșani.

Documentele din anii 1803, 1816, 1822 și 1825 ne vorbesc mai pe larg despre activitatea economică a lui Laba.

STAROSTELE MARCU

Despre existența unui staroste cu numele de Marcu avem mărturie un document semnat de fiul său Avram.

Astfel, la 15 august 1806, Avram sin Marcu staroste, dă un zapis jupânului Dimitrie Micresa faclier (luminărar) din tîrgul Botoșani, prin care îi confirmă primirea unui avans de 200 lei „*pe care bani să aibu a-i da său de acum și pân la lăsatul săcului de postul mare, cu tocmala ca să-mi dei pe oca de său câte 17 parale, și cât său va eși de la trunchiul meu tot la dumnealui, să aibu a-l duce său tot cu acest preț. Și eu la alți făclieri să nu fiu volnic a da sau făr numai dumisale, și. dindu său de acești bani, dumnealui să aibă a-mi da bani, câți îmi va trebui. Și pentru credința m'am iscălit jidovește*".

(„Patru documente botoșănene" publicate de N. Iorga în Revista Istorică XIII, 1927, nr. 1—3, pag. 73).

Trebuie să facem o legătură între funcția pe care o îndeplinea starostele Marcu și scaunul de carne pe care îl avea fiul său Avram. Probabil că starostele Marcu încasa la timpul său, prin acești măcelării, taxia (gabela) ale căror fonduri asigurau buna funcționare a comunității.

MARCU LIPSCANU ȘI ICHIL HAHAMU

Dintr-un studiu istoric consacrat acestei comunități mai aflăm știri și despre alți conducători ai obștei.

Astfel, un hrisov al lui Scarlat Voevod Calimachi (1806, 1807—1810, 1812—1819) din 12 mai 1817 arată că cimitirul vechi din Sf. Ilie, devenind nelncăpător, „Breasla jidovilor" prin conducătorii ei, Marcu Lipscanu și Ichil Hahamu cumpără prin mezat în ziua de 10 maiu 1810 un teren mărginaș cu lei 4500 și-l unește cu vechiul cimitir.

Se știe că în 1834 odată cu hahambășia a fost desființată și instituția starostiei, în toate formele ei, comunitățile fiind apoi organizate după alte criterii. Cu toate acestea, se mai întîlnesc bresle de meseriași, precum și de negustori evrei, pînă prin anul 1860.

La 1845 existau în orașul Botoșani, nu mai puțin de 37 de starości care erau în fruntea a tot atîtea bresle de meseriași și negustori evrei grupați pe profesii. La 16 februarie același an, aceștia hotărăsc să-și aleagă conducătorii breslei (comunității) semnînd următorul document :

„*Noi gies iscălițiți starości de corporații și neguțitori a nației evreiești din orașul Botoșani, după regularisirea făcută di această isprăvnicie chemați fiind la a ei presudstfie* (cancelarie, n.n.) *spre a ne alege cahali, potrivit așezămîntului statornicit în acest predmet, prin aceasta cu a noastră bună primire am ales de cahali nației : neguțitorul Avram Zumer, Solomon Litman, Iosup Luvici, Haim Bomberg și Strul Leib Orenstein, care, prin numiții, să se regularisască îndeplinirea atît a poroncilor prea înaltei Ocurmuiri, precum și la alte neapărate trebuinți a nației noastre*".

(Arhivele Statului Iași Tr. 1333 op. II 1514, dos. 208, f. 7.).

ALȚI CONDUCĂTORI AI COMUNITĂȚII

Tot în secolul al XIX-lea și în primele patru decenii din secolul al XX-lea mai găsim următorii conducători ai comunității din Botoșani :

„În 1859, documentele ne arată pe *Herș Summer* ca președinte al Comunității, care împreună cu rabinul, cu Thora și sub baldahin, l-a primit pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza la intrarea în Botoșani, pe șoseaua Lașilor...

În 1877, Comunitatea de pe atunci, în frunte cu *I. N. Kestenbaum*, cumpără un teren pentru spital.

În 1906, din testațiunea defunctului Avram Wexler, Comunitatea, în frunte cu *I. Spanier*, ridică în curtea aceluiaș spital o nouă clădire pentru mărirea spitalului.

În deceniile trei și patru au condus pe rînd comunitatea din Botoșani, doctorii L. Goldhamer și Emil Tauber.

VECHILI DE HAHAMBAȘA, DIRIGUITORI RELIGIOȘI

În comunitățile mai mari funcționau, în unele cazuri, în afară de starości și cîte un vechil (ca reprezentant special) al lui hahambașa, deobicei un rabin.

Hahambașa era capul religios și moral al evreilor din țară. Pe lîngă privilegiile acordate de către domnitori, ca scutirea de impozite și altele, el mai avea dreptul să încaseze anumite venituri fixe (numit venitul hahămiei) de la Comunitățile din țară. Aceste venituri constau din : cîte un leu de fiecare gospodărie și anumite taxe din logodne, cununii, despărțenii, judecăți între evrei etc.

Cum comunitatea din Botoșani era dintre cele mai mari din țară, găsim acolo funcționînd concomitent cu starostele și cîte un vechil de hahambașa.

Primul este *Iosef „vechil haham"* care semnează în calitate de martor alăturea de starostele Cerbul, documentul din 1781, citat mai sus.

Alt vechil de haham ne întîmpină acolo la 1785 cînd domnitorul Alexandru Ion Mavrocordat (1785—1786) recunoaște pe Ghrisov ca reprezentant al lui Naftuli Ha-hambașa la Botoșani pe rabinul Marcu, *fiul lui Simon*, care îi va încasa veniturile, va dirigui și judeca în numele lui după obiceiurile legii evreiești.

Un document din 16 martie 1821 ne dă informații despre fiul vechilului. Pentru un schimb de dugheni situate în tîrgul Botoșani, acesta primește următorul zapis de la Vasile Păun :

„*Știut să fie prin această scrisoare ce dau la mîna jupânului Boroh sin Marcu vechil haham, că o dugheană ce este în dughiana cește de acum Domlui, care a fost dată la Nisân cu chirie, scoțînd-o la mezat să o vîndă, vezînd că nu eșă prin multămitor, m'am alcătuit cu D-lui, și de săvîrșit tocmala în schimb, adică am dat cu dughiana aceasta D. lor cu locul ei, este dreapta a me de la tatu-meu, cum și larg arată și fidula mezatului că nu are nici o pricină, și D. lor să ni dee o dugheană de piatră, ce are cumpărată de la răposatul vornic Neculai Chrisoverghi în rîndul din dos, precum și 3000, adică trei mii lei bani și alte daruri din strai, pentru ca să fie știut că am săvîrșit tocmala, pân a face contracturile cele statornice, am dat D-lui această încredințare și acum înainte am primit arvonă 1000 lei, adică una mie lei spre care urmează a mea iscălitură*".

Încă un vechil de hahambașa în tîrgul Botoșani pare să fi fost un anume Șmil.

Despre existența acestuia avem următoarea informație la 1832, Avramică sin Vechil Hahambașa Șmil, obține o patentă de comerciant din partea Statului administrativ al principatului Moldovei, în valoarea căreia „*are toată voia și slobozenia a neguțitori cu deridicata și cu amănunt numai în lăuntru țărei fără vre o oprire asemene și de a dobândi fără sminteală toate drepturile legiuite pentru asemenea neguțitor de stare a doua, plătind la visteria țării chotărâta somă pe patentă și stară a doua una sută două zeci lei pe an și osăbit doesprezece lei zăcuială pe dos, va mai da pe tot anul la casa munțipilitate din oraș Botoșani : deci spre a ș știut și spre a se cunoaște dreptățele ș rei seale de către dregătorile locului, i s dat această patentă adeverită cu iscălitura Dumiseale vel-vist, și încredințată cu pecetea sfatului Administrativ. Eșiu 1832 Iulie 28.*"

În afara comerțului cu cal și vite pentru care avea patentă, Avramică apare la 1832 — în documentele tîrgului Botoșani — și ca hangiu, ocupație larg răspîndită pe acea vreme la evreii din Moldova.

MANAȘCU COTTER

Tzena Ureena, cartea bunicelor noastre

Coperta unei ediții tipărite în anul 1907 la Cracovia

Denumirea de *Tene verene* vine de la pronunțarea alterată a versetului *Țena veraina benot Sion* (Cîntarea Cîntărilor 3, 11). „Veniți și vedeți fiicele Sionului", ceea ce vrea să spună că această carte e adresată femeilor și fetelor evreice.

Redactată de Iacob ben Isaac, cartea a apărut în anul 1648, fiind publicată apoiși frumosul viitor, care se înălța promițător în foarte multe ediții. Ea conține comentarii peste suferințele prezentului. Toate cele cincisprezece povestiri sînt pătrunse de încredere în Dumnezeu, de dragostea acestuia și de grija părintească a poporul Lui, de grija părintească a lui. El urmăreau prin arătarea viitorului luminos și a perspectivei viitorului de aur să ofere o consolare pentru suferințele prezentului. Acest scop era cu cît mai ușor de realizat cu cît subiectele erau legate de cuvintele scrierilor sfinte, de vocea lui Dumnezeu, de cuvintele profeților.

Iată una din aceste povestiri, care se referă la Geneza (11, 27) : „Terah, tatăl lui Abraham vindea chipuri de idoli. Și iată era Abraham de față și cînd a venit o femeie și a vrut să cumpere, el l-a întrebat : Cîți ani ai ? Și i s-a răspuns : douăzeci sau șaizeci și el a răspuns : Ai douăzeci de ani și vrei să te pleci în fața unui om care are numai o zi ? Atunci acela a rușinat și a plecat fără să mai cumpere".

Altă povestire ne înfățișează un om numit Gamzu, care spunea tot timpul : „Și ceea ce spre bine" fie că i se întîmpla ceva din un sau ceva rău. Odată au vrut evreii să-i trimită regelui un dar și l-au trimis pe Gamzu. Innoptînd la un han, au venit hoții de la han și i-au luat tot aurul și argintul din sac și i-au pus în loc pămînt și regele a pus oamenii să-l omoare. Cînd îl duceau la moarte a venit profetul Eliahu și luînd chipul unui sfetnic de la curte, i-a spus regelui : Pămîntul ăsta este de la tatăl tău care a bătut cu mulți regi puternici. Era de cucerit un oraș puternic, pe care se căznea să-l ia de mulți ani. Atunci au aruncat acest pămînt pe zidurile orașului și ele au căzut. Atunci regele a pus să i se umple lui Gamzu sacul cu aur. La întoarcere a trecut iar pe la han și oamenii de la han au întrebat : cum ți-a mers ? Iar el a povestit ce i s-a întîmplat. Și oamenii au luat atunci pămînt să-l ducă regelui ca pe o primească și el aur și argint pentru el. Dar regele a pus să se cerceteze pămîntul și a văzut că e un pămînt obișnuit și atunci a poruncit să fie omorîți oamenii care l-au adus."

De la această povestire a rămas zicala „un Gamzu evreiesc" pentru a se indica o nenorocire care putea fi și mai mare, ca de pildă „Ce noroc că și-a rupt numai piciorul ; ar fi putut tot atît de bine să-și spargă și capul".

Ce a făcut Zalman Herman în primul război mondial...

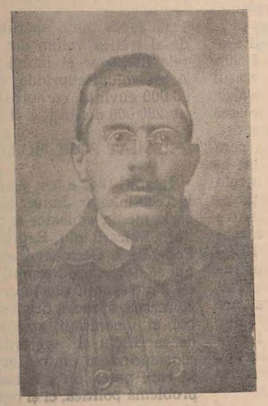

Într-o miercuri, în 25 martie 1931, de la ora 10,30, la Școala pregătitoare de ofițeri de cavalerie din Tîrgoviște au avut loc două ceremonii, una obișnuită și una mai puțin obișnuită : contingentul 1931 a depus jurămîntul după care, în prezența reprezentanților armatei și ai autorităților civile, a fost înmînată medalia „Virtutea militară de război" clasa a doua, conferită post-mortem „locuitorului Zalman Herman Kornhauser" din același oraș. Comandantul garnizoanei, generalul Cihuchi, invitase la ceremonie pe soția defunctului, Rebeca, împreună cu familia ; medalia a fost înmînată văduvei.

Cine era acest Zalman Herman și ce a făcut ca să merite asemenea înaltă distincție *militară*, el, un simplu locuitor (din cauza miopiei înaintate fusese declarat inapt pentru militărie) ?

PE TATĂL SĂU NU L-A ASCULTAT

Se născuse la Bacău în anul 1881. Tatăl său, om de vază, a dorit ca și feciorul să fie de ispravă, adică tot negustor, mai cu seamă că între cei patru copii era sing r l băiat. I-a făcut o prăvălie de încălțăminte. Numai că lui Zalman Herman nu-i ardea cîtuși de puțin de negustorie, el citea. Citea tare mult, orice carte îi cădea în mînă, citea toată ziua și noaptea iar citea, de asta i-a și slăbit curînd vederea. Făcuse cîteva clase de gimnaziu, acolo se îmbolnăvise de carte.

— Cărți îți trebuie ție ? Lasă cărțile și mai bine pîndește mușterii să-i bagi în prăvălie !

Dar băiatul nu l-a ascultat pe taică-său și repede a dat faliment. Ba a făcut una și mai boacănă : s-a însurat cu o fată săracă, deși tatăl îi atrăsese părintește atenția :

— Ia-o pe fata bogătaș lui de care ți-am spus, că eu îți vreau binele !

(Se îndrăgostise de viitoarea lui soție pentru că îi ea citea carte după care ; va citi pînă la bătrînețe).

Dar tînărul era neascultător din principiu și atunci tatăl său n-a mai vrut să știe de el. Cum să-i mai acorde atenițe, cînd era obișnuit să fie respectat de toată lumea, de toți negustorii : la el veneau să le judece neînțelegerile iar el găsea soluțiile cele mai potrivite, și pentru că era înțelept („minte scăpătătoare") și pentru că știa tot ce știa un avocat (familia îi păstrează și azi uzatele tomuri ale lui C. Hamangiu, „Codul general al României", cu toate legile uzuale).

Nu era mai puțin înțelept tatăl săracei soții pe care o luase Zalman Herman. Simion Recu, tot din Bacău (favoriți mari, albi, à la Frantz Iosef) era om trecut prin multe, luptase la Grivița în 1877 și își abandonase acolo un picior. (Am văzut „această domnească diplomă" prin care sergentul din Regimentul 6 de Linie Recus Simion „carele a servit sub drapel în timpul rezbelului pentru independență" a căpătat în 1869 naturalizare). Croitor de meserie, venea deci în contact cu tot soiul de oameni, mintea i se ascuțise, era și el consultat (de meseriași), era într-un fel concurentul cuscrului (ce susținea unul, celălalt susținea tocmai contrariul) așa că și-a sfătuit ginerele să se apuce de o meserie. Ginerele a plecat la Tîrgoviște, la un frate al soției, care avea atelier mecanic și acolo a devenit electrician. Certificatul de calificare (nu e o metaforă !) i-a fost acordat de rabin care a consemnat în scris și a pecetluit că el a făcut complicata instalație electrică la sinagoga din oraș, uimind enoriașii cu minunăția candelabrelor mari pe care le montase.

PUTEREA SĂ-ȘI LASE SEMENII ?

Primul război mondial l-a prins pe Zalman Herman la Tîrgoviște. Tîrgoviște fusese ocupat de armatele germane care instalaseră acolo un lagăr de prizonieri români. Iarna lui 1916 a fost o iarnă deosebit de grea, prizonierii erau zilnic scoși la curățatul zăpezii. Mureau cu zecile, de frig, de subalimentație, dar nimeni nu se putea apropia de ei, să-i ajute. Au încercat unii să evadeze : erau recunoscuți de patrulele nemțești, după resturile de îmbrăcăminte militară.

Grădina din curtea lui Zalman Hermen corespundea cu marginea lagărului de prizonieri ; closetul lui Zalman Herman era spate în spate cu closetul lagărului. Așa se face că electricianul a putut intra în legătură cu prizonierii. Azi le-a dus niște pîine, mîine puțină mămăligă, ciorapi, mănuși. A colectat cîte ceva și de la vecini, de la cunoscuți... Într-o zi, un prizonier, un craiovean, i-a spus :

— Nu mai pot îndura ! Trebuie să evadez. Fă-mi rost de o haină !

I-a făcut rost de o haină și omul a evadat. Asta i-a încurajat și pe prizonieri și pe Zalman Herman care a început a colecta haine de lei de colo, le da prizonierilor, prizonierii le încercau și cui i se potriveau mai bine, aceia evadau. Întreaga lună decembrie 1916 a procurat prizonierilor haine și mulți au evadat, nici nu se mai știe cîți. Prea mulți, ca să nu se afle : prisoseau zilnic tot mai multe pîini din puținele repartizate !

Și Zalman Herman a fost ridicat de acasă și închis.

POLITEȚEA A FOST IREPROȘABILĂ

L-a judecat Curtea marțială a etapelor germane, în ziua de 30 decembrie 1916. Cu el au mai ost judecați doi complici (între ei, unul Georgescu, sifonar din Tîrgoviște) care n-au fost condamnați decît la muncă silnică pe viață (ei îl ajutaseră să adune haine). Zalman Herman, ca instigator, a fost condamnat la moarte.

Nevasta lui, cu doi copii de mînă și al treilea gata să fie născut, s-a dus în audiență la comandantul garnizoanei nemțești. A fost primită cu mult respect, poftită chiar să șadă, cînd ofițerul a văzut-o cu burta mare :

— Stimată doamnă, faceți un Memoriu și mi-l aduceți mie personal. Kaizerul nostru iubește mult copiii așa că nici vorbă că-l va grația pe soțul dumneavoastră !

I-a adus Memoriul, întocmit ireproșabil (cu ajutorul unui avo at) și după cîteva zile numai, la 6 martie 1917, rabinul Natan Strulovici a venit acasă la soția lui Zalman Herman. Cînd soția a văzut în mîna rabinului șuba soț lui ei, s-a prăbușit leșinată.

A povestit mai apoi Natan Strulovici că în calitatea sa de rabin al garnizoanei, fusese nevoit să asiste la executarea prin împuș are a electricianului, la malul Ialomiței, pe platoul din spatele Tribunalului :

— Au vrut să-l lege la ochi dar el s-a zbătut și n-a lăsat !... Mi-a spus că ar fi putut să evadeze ; dar se temea că va avea de suferit familia... A fost înmormîntat în prezența mea, la cimitirul evreiesc.

O MAMĂ CARE A ȚINUT LOC ȘI DE TATĂ

Așa a dispărut, la numai 36 de ani, un om care nu se gîndea la sine, n-avea timp, purta de grijă semenilor.

Era mai bine dacă cei trei copii ai lui Zalman Herman Kornhauser (Iulius, Jacques, Mălina) ar fi crescut sub îndrumarea tatălui ; dar și așa, cu o mamă pînă atunci timidă dar de atunci de o energie mai mult decît bărbătească, au ajuns oameni de ispravă : un contabil, un inginer constructor și — urmașa unor părinți atît de pasionați de carte — o scriitoare.

Cît erau mici copiii, cînd o întrebau pe mama :

— Dar de ce l-au împușcat pe tata ?

Ea răspundea :

— Că a fost un om bun. Prea bun.

MARIUS MIRCU

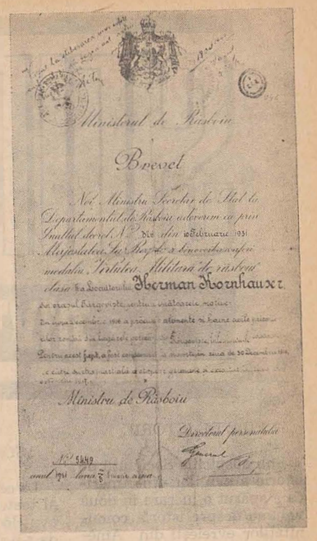

Ministerul de Resboiu

Brevet

Nr. Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Resboiu adverim cu prin Ordinul de zi N° din [illegible] 193 [illegible] Virtutea militară de resboiu clasa a II-a conferită lui Herman Kornhauser

Ministru de Resboiu

Directorul personalului

DESCIFRÎND O VECHE INSCRIPȚIE

După cum rezultă dintr-o inscripție de pe o piatră funerară găsită în portul sicilian Catania, evreii se aflau aici încă din anul 383. De asemenea o epistolă a papei Grigore I, din anul 596 arată că în Catania se aflau la acea dată evrei din Samaria. În anul 1168, episcopul Cataniei a autorizat pe evrei să soluționeze diferendele dintre ei potrivit legii iudaice, ceea ce sugerează existența unei obștii bine organizate.

În Catania existau două cartiere evreiești distincte, fiecare cu sinagoga proprie : unul pe colina Montevergine, numit giudeca di susu *și celălalt într-o parte mai joasă a orașului, numit* giudeca di giusu.

Dintr-un vechi registru al impozitelor plătite de evreii din Sicilia se poate deduce că, comunitatea din Catania era a patra ca mărime, din insulă.

ÎNCĂ VĂ MAI PUTEȚI PROCURA CALENDARUL LUAH PE ANUL 5733 (1972—1973)

Calendarul cuprinde un bogat material privitor la datini și obiceiuri pe întreg anul 5733, explicarea principalelor noastre cărți religioase, textul rugăciunilor Kadiș, Izkor, bine uvintări la Tora etc.

Calendarul pe anul 5733 mai cuprinde :
Cifre și fapte din activitatea comunităților noastre ;
Sinagogi și temple din România ;
Aforisme talmudice, folclor hasidic etc.

Prețul unui exemplar : 2 lei.

Comenzile se pot adresa și acum Federației Comunităților Evreiești Mozaice, București, str. Sf. Vineri nr. 9.

ŞTIRI

FILE DE ISTORIE

Sub auspiciile Societăţii de istorie a evreilor din America a apărut o lucrare în două volume despre istoria comunităţilor evreieşti din America latină. Volumele cuprind o serie de materiale inedite, privind activitatea inchiziţiei în America de Sud. Între acestea se află un manuscris privind „Procesul împotriva lui Gabriel D. Granada (în vîrstă de 13 ani), adept al legii lui Moise".

CONCERT DE MUZICĂ SINAGOGALĂ LA LYON

În cadrul sărbătoririi a 25 de ani de existenţă a comunităţii evreieşti din Villeurbanne s-a organizat în sinagoga consistorială din Lyon un concert de muzică sinagogală

NOUL RECTOR AL UNIVERSITĂŢII BAR ILAN

Profesorul M. Z. Kaddari, o autoritate recunoscută în domeniul studiilor semitice şi a cercetărilor biblice, fost docent al Universităţii ebraice, a fost numit rector al Universităţii reli ioase Bar Ilan din Israel.

CINCIZECI DE ANI DE LA ÎNFIINŢAREA INSTITUTULUI EVREIESC DE RELIGIE

Acum cincizeci de ani rabinul Stephen Wise a întemeiat Institutul evreiesc de religie din New-York, care are acum filiale la Los Angeles şi Cincinnati. La această şcoală s-au format o serie de profesori eminenţi ca David Yelin, Israel Abraham, Ismar Ellbogen, Richard Gottheil şi alţii. În 1950, institutul a fuzionat cu Hebrew Union College.

ORATORIUL „SCARA LUI IACOB"

La cel de-al 25-lea Festival al teatrului şi muzicii care a avut loc anul acesta în Olanda s-a prezentat oratoriul lui Arnold Schönberg „Scara lui Iacob". Această lucrare, creată în cursul primului război mondial, a rămas neterminată de autor. De curînd, prietenul şi emulul său, Winfried Zillig, pe baza schemelor rămase de la Schönberg a terminat şi pus la punct oratoriul.

DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ

În apropiere de Tel Aviv, în valea rîului Yarkon, s-a descoperit un vechi templu filistean datînd din timpul regelui David. Printre ruinele templului s-au găsit o serie de obiecte de pămînt bine conservate, între care un cap de lebădă, care, se ştie, era o emblemă filisteană.

UN RABIN AMERICAN LA MOSCOVA

Cu ocazia vizitei făcute în Uniunea Sovietică, rabinul Arthur Schneier, preşedintele organizaţiei „Appeal of Conscience Foundation", rabin la sinagoga Park East din New-York, a ţinut o predică la sinagoga din Moscova, felicitînd pe noul şef-rabin al Moscovei, Iacob Fischman, cu ocazia recentei sale alegeri în această funcţie.

Rabinul Schneier a vizitat de cîteva ori Uniunea Sovietică.

EXPOZIŢIE ITINERANTĂ

În baza unei expoziţii organizate în anul 1971 de către secţia engleză a Congresului Mondial Evreiesc, avînd ca temă „Unsprezece secole de Sidur" — o istorie în imagini a cărţii de rugăciuni mozaice — s-a organizat o expoziţie cu aceeaşi temă, de dimensiuni mai mici, care este pusă la dispoziţia cluburilor, societăţilor şi şcolilor evreieşti din Anglia.

MONUMENTE ARHITECTONICE

După cum reiese dintr-un articol despre monumente arhitectonice din Anglia, apărut în ziarul „Times", printre obiectivele interesante din oraşul Lincoln sînt două clădiri din secolul al XII-lea, una construită de Aron Evreul, care a trăit acolo de la 1166 la 1186, iar alta cunoscută sub numele de „Casa evreiască". Ghidul oraşului Lincoln spune despre ea că „a fost ocupată de o familie evreiască pînă în anul 1290".

În evul mediu, în oraşul Lincoln s-a dezvoltat cea de a doua comunitate evreiască din Anglia — după Londra. Ea e menţionată prima oară în documente datînd din anul 1159. Evreii din Lincoln s-au bucurat de protecţia episcopului St. Hugh. Dintre ei s-au ridicat eruditi ca rabi Ioseph din Lincoln (1125—1136), Hagin (Haim) fiul rabinului Moses ben Iom Tov din Londra, cunoscut ca „arhipresbiter al evreimii din Anglia" (1258—1280) şi fratele său Benedict de Lincoln care a lăsat lucrări literare importante.

EVREII DIN BANGLADESH

În noul stat Bangladesh se află o mică obşte evreiască de 70 de persoane.

TRATATUL TALMUDIC BABA MEZIA

În Israel a apărut în traducere engleză tratatul talmudic Baba Mezia. El cuprinde traducerea, însoţită de comentarii a Talmudului babilonean, realizată de rabinul dr. A. Ehrman şi a Talmudului palestinean, realizată de dr. D. Sperber, precum şi o serie de comentarii ale altor eruditi. După metoda tipic talmudică, comentariile se extind cuprinzînd probleme care nu sînt neapărat esenţiale pentru elucidarea textului. De pildă, faptul că Mişna se referă la profetul Eliahu, oferă prilejul unui studiu asupra personalităţii lui Eliahu şi locul său în folclorul evreiesc. Cuvîntul *guzma* (exagerare) menţionat în Talmud prilejuieşte o notă interesantă despre folosirea hiperbolei în literatura talmudică.

UN POET ÎN FRUNTEA UNEI COMUNITĂŢI

Preşedintele comunităţii evreieşti din Irak, Meir Saul Basri este un apreciat poet. Într-un articol apărut în ultimul număr al unei reviste ilustrate editate în limba franceză de către ministerul informaţiilor din Bagdad, au fost publicate două din poeziile sale, întreaga sa operă fiind comentată favorabil. În articol se arată că din volumul „Poeme originale", multe au fost reproduse în ziare arabe din Irak, Libia şi Egipt. Meir Saul Basri este apreciat şi pentru traducerile sale în arabă din Victor Hugo, Anatole France şi Baudelaire.

Basri, preşedinte al comunităţii evreieşti din anul 1971, este nepotul fostului şef rabin al Bagdadului.

MARELE DICŢIONAR AL LIMBII IDIŞ

La Ierusalim a apărut cel de-al treilea volum din marele dicţionar al limbii idiş. Acest volum cuprinde circa 20 000 cuvinte, cu aproximativ 250 000 definiţii şi citate.

PREMIAT POST-MORTEM

În anul 1942 a fost asasinat la Treblinka dr. Janusz Korczack, medic, educator şi scriitor. Librarii din Republica Federală a Germaniei au ţinut să decerneze Premiul păcii pentru anul acesta dr-lui Korczack, apreciat drept simbol al umanităţii, spiritului de sacrificiu şi eroismului, considerînd că „într-o epocă în care pacea nu e numai o problemă politică, ci şi o problemă de educaţie", Premiul păcii trebuie să revină dr-lui Korczack, una din personalităţile cele mai luminoase ale ghetoului din Varşovia.

CĂRŢI NOI

În editura pariziană Gallimard a apărut cartea lui Albert Cohen „O, voi semenii mei". Autorul romanelor „Solal" şi „Frumoasele Domnului" pentru care în anul 1968 i s-a decernat marele premiu pentru roman al Academiei Franceze.

În editura Calmann-Levy a apărut cartea lui Michael Marrus „Evreii din Franţa în epoca afacerii Dreyfus". Autorul este profesor de istorie la Universitatea din Toronto.

SĂPTĂMÎNA MUZICII SEFARDE

Sub auspiciile Uniunii muzicienilor evrei din S.U.A. a fost organizată o săptămînă a muzicii sefarde. Numărul evreilor sefarzi din această ţară este de aproximativ 100 000, majoritatea fiind descendenţi ai familiilor care în secolul al XV-lea au părăsit peninsula iberică.

ŞALOM ALEHEM IN ...KENYA

Amatorii de literatură din tînărul stat african Kenya îşi pot procura din librării o traducere în limba proprie din scrierile lui Salom Alehem. Corespondenţii de presă care au transmis această ştire adaugă că proza marelui umorist evreu este foarte apreciată de către cititorii respectivi.

CĂRŢI NOI

În editura Gallimard, Paris a apărut romanul „Profetul mut" al scriitorului Joseph Roth, decedat în anul 1939.

„Ultimul demon" al romancierului idiş I. B. Singer, a apărut acum într-o colecţie populară a editurii Marabout, Paris.

În editura Buchet-Chastel a apărut în traducere franceză romanul scriitorului american Norman Fruchter „Un palton pe un baston", istoria cîtorva evrei de la New-York, care visează despre Mesia.

HASIDIMII DIN MONTREAL

Comunitatea hasidică din Montreal este apreciată la circa 400 de familii. Ei au o casă proprie de rugăciune, într-o clădire modestă din vechiul cartier evreiesc, unde se ţin şi cursurile de Talmud-Tora şi se află şi o baie rituală. Limba lor curentă este idiş. Femeile poartă perucă, eşarfe şi rochii cu mîneci lungi.

La Montreal există mai multe dinastii rabinice — Puper, Belzer, Skverer. Toţi se bucură de respectul şi veneraţia nu numai a hasidimilor, ci şi a unui mare număr de credincioşi din afara cercului lor, care vin de departe pentru a cere sfaturi rabinilor.

Majoritatea hasidimilor au ocupaţii legate de viaţa religioasă, unii lucrează pentru instituţii religioase, sînt profesori la şcoli evreieşti, scriitori de sefer-tora, vînzători de cărţi şi accesorii religioase, dar cei mai mulţi lucrează în industria alimentară caşer.

וועגן תורה און לימוד התורה

ביים אָנהייבן אויספיר לערנען די זמשה חומשי תורה, איז כדאי איבערצוגעבן עטלעכע געדאנקען וואָס צדיקים האָבן אויסגעזאָגט וועגן תורה און לימוד התורה.

די תורה איז אומענדליך

דער בעש"ט הקדוש האָט געטייטשט: „תורת ה' תמימה" — די תורה איז גאנץ, פונקט אזויווי אין דער צייט ווען זי איז געגעבן געוואָרן. וויפל מען זאָל זי אלץ נישט לערנען און פאָרשן, איז זי נאָך אלץ גאנץ און נישט באַרויט, ווייל קיינער האָט נאָך נישט באַוויזן זיך צו דערגרונטעווען צו דער עמקות צו אומענדלעכקייט פון דער תורה הקדושה.

תורה אָן מידות טובות

א צדיק האָט אמאָל געזאָגט אז אויב איינער לערנט אין א הויז, ווו ס'איז פאראן אין דער וואנט איין געגנזטער נאָגל, ראָ איז זיין גאנץ לערנען גאָרנישט ווערט. דער באַראבעוועטער נאָגל וועט אַרויסשטאָרן פון דער וואנט, אויינקריכן צווישן די בלעטער פון דער גמרא און זיי צערייסן.

צעברעכן כדי צו מאכן גאנץ

דער רבי אלימלך פון גראָדויסק זצ"ל האָט געזאָגט: אָפטמאָל דאַרף מען זיך ווען מען זאָגט תורה אז מען „צעברעכט" מאמרים כדי אויסצובלעזן א געוויסן רעזולטאט. דער דברי תורה האָבן א גרויסע השפעה אויף די צוהערער, און עס איז אפילו גלייכער צו צעברעכן מאמרים, אבי נאנץ צו מאכן יידישע נשמות...

תורה און תפילה

א מתנגדישער גאון האָט אמאָל געפרעגט דעם סאָכאַטשאָווער רבין זצ"ל פאַרוואָס עס דאַוונט אזוי שפּעט. האָט אים דער סאָכאַטשאָווער רבי געענטפערט: ווייל איך לערן א גאנצע נאַכט.

דערויף האָט אים דער מתנגדישער רב ווידער געפרעגט: איז דען נישט גלייכער זיך צו ליגן פרי שלאָפן און אויפשטיין באַייטנס אין דער פרי צוט לערנען?

האָט אים דער סאָכאַטשאָווער אויף דעם משיב געווען: וואָלט איך געוווּסט אז איך וועל בכלל אויפשטיין אינדערפרי, וואָלט איך טאקע געפאָלגט איינע עצה, אָבער איידער איך גיי שלאָפן זאָג איך „בירך אפקיד רוחי", אין דיין האַנט גיב איך איבער מיין נשמה, טראַכט איך, ווער ווייסט צי השי"ת וועט מיר צוריקגעבן מיין נשמה. כאָפּ איך דערביער אריין ביינאַכט דאָס לערנען.

אהבת התורה

אויך פון דעם סאָכאַטשאָווער רבין ר' אברהמעלע זצ"ל, דער בעל „אבני נזר", דערציילט מען, אז ער איז אמאָל געווען געפערלען קראַנק געוואָרן און די דאָקטוירים האָבן אים פאַרבאָטן צו לערנען. דער סאָכאַטשאָווער האָט אָבער נישט געפאָלגט דעם פאַרבאָט און יאָ געלערנט.

ער האָט געזאָגט: וועל איך פאָלגן דעם דאָקטאָר, וועל איך שטאַרבן פון נישט לערנען. איז שוין גלייכער צו שטאַרבן פון יאָ לערנען...

מען דאַרף לערנען נישט בלויז פאַר זיך

דער רבי ר' מאָשעלע טשערנאָבילער זצ"ל איז אמאָל אריינגעקומען אין בית המדרש און זיך צוגעהערט ווי א ייד זיצט און לערנט. אַרויסגייענדיק האָט ער געזאָגט צו די מקורבים: ווען איך באַגעגן א ייד וואָס זיצט און לערנט, האָב איך דערפון גרויס הנאה, ווייל מן הסתם לערנט ער „בשם כל ישראל". אויב ער לערנט אָבער בלויז פאַר זיך, וויל איך אים נישט קענען מיט זיין גאנץ לערנען...

אין א גוטער געזעלשאַפט

א ייד האָט זיך אמאָל באַקלאָגט פאַרן רבין ר' משהלע האָראָוויץ פון ראָזוואַדאָוו זצ"ל, אז ער ווינט אין דאָרף און ער האָט נישט דאָרט קיין יידן מיט וועמען צו רעדן דברי תורה.

דערויף האָט אים דער רבי געענטפערט: אויב א ייד האָט אין זיין הים ספרים, איז ער קיינמאָל נישט איינזאַם און אַליין. ער געפינט זיך אין א סייערער געזעלשאַפט פון א משה רבינו, אהרן הכהן, די נביאים, תנאים, אמוראים, צדיקים און חסידים.

וואָס מען דאַרף זיך אָפּלערנען פון א קינד

דער רבי ר' בער פון מעזריטש זצ"ל פלעגט זאָגן אז דריי זאַכן דאַרף דער מענטש זיך אָפּלערנען פון א קינד: עס איז שטענדיק לוסטיג און אויפגעהייטערט; עס זיצט קיינמאָל נישט לייריק, עס מוז זיין פאַרוואָס מען מיט עפּעס; און אז עס וויל עפּעס א זאַך וויינט עס...

דרך ארץ און מידות טובות

דער רבי ר' מענדעלע קאָצקער זצ"ל האָט געטייטשט: „דרך ארץ קדמה לתורה" — דרך ארץ און גוטע זיטן וואָס דער מענטש באַזיצט איז א הקדמה צו דער תורה. לויט דער הקדמה דערקענט מען דעם חוכן און מהות פון א ספר — און אויף וויפיל דער סענטש וויזט אַרויס דרך ארץ און גוטע מידות אין דער באַציונג צום מיטמענטש ווערט קלאָר וויאַזוי זיין תורה זעט אויס.

הונדערט און „איינס"

די גמרא זאָגט: אין דומה שונה פוקו מאה פעמים לשונה פוקו מאה פעמים ואחד (חגיגה דף ט') ס'איז נישט גלייך ווען איינער לערנט איין פרק הונדערט מאָל ווי אז איינער לערנט הונדערט און איין מאָל. האָט דער בעל שם טוב ווקרושז"ל געפרעגט: „פעמים" איז דאָך לשון נקבה, וואָלט דאָך געדאַרפט ווייטיין „וואַנדט"? נאָר דער פשט איז — האָט ער געזאָגט — עס איז נישט גלייך דער וואָס לערנט סתם מעכאַוויש, אָן כוונה און אָן יראת שמים, צו דעם וואָס לערנט הונדערט מאָל מיטן „אחד", מיט דביקות און התלהבות, זייענדיק צוגעבונדן מיט אלע פעדים פון דער נשמה אין דעם איינציקן באַשעפער.

(פון דעם בוך „חסידות און עטיק"
פון הרב נפתלי האָראָוויץ)

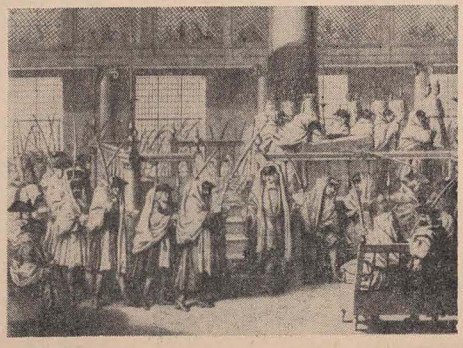

א שמועס מיט מארק שאגאל

מארק שאגאל איז אלט געוואָרן 85 יאָר. טראָץ זיין פאַטריאַרכאַלישער עלטער איז דער גרויסער קינסטלער געבליבן נאָר יונג.

נאָך זיין אויסשטעלונג פון מאָנדעאל „דער מעמש און די וועלט", וואו ער האָט עקספּאָנירט צייכנונגען, בי כער און פלאקאטן, האָט ער געעפנט א נייע אויסשטעלונג אין דער פאַריזער גאלעריע מענד, וווּ ער האָט אויסגעשטעלט 31 בילדער, וועלכע זענען מיט נאָרנישט מינדער פון זיינע פאַרבישופנדיקע פאַרבן, איילע און גלייכצייטיק שמאַרקע וואָס זענען כאַראַקטעריסטיש פאַר זיין שאפן.

פאַרשטייט זיך אז מ'האָט געפרוווט סיזואַרן דעם מאָלער אין אלע קאַטעגאָריעס פון דער מאָדערנער קונסט. ס'איז אָבער אומזיסט: שאגאל בלייבט מחוץ דעם ראַם, מחוץ דער מאָס און מחוץ דער קאַנקורענץ.

— די קריטיק וואָס איך האָב געלייענט ווענן אייערע לעצטע אויסשטעלונגען דערמאָנען, צווישן אַנדערע, אין ציקל אילוסטראַציעס, פון א פיינער סענסיביליטעט, אונטערן טיטל: „א בריוו צו מארק שאגאל". וואָס וויל באַטייטן אָט דער בריוו?

— דאָס איז דער אויסדרוק פון די געפילן פון טיפן טרויער, פון דיכטער פיקאַוסקי, לגבי די נאַציש רציחות קעגן די פוילישע יידן בעזן לעצטן וועלט-קריג. דער פאָלעם איז איבערזעצט געוואָרן אין פראַנצויזיש אין יאָר 1970 און איך האָב געמאַכט די אילוסטראַציעס. כ'האָב זיך באַמיט צו ווייזן אין זיי דעם יידישן אומעט. דאָס מקריב זיין אומשולדיקע קינדער, אומגעבראַכט פון דער נאַצישער אַזרעות.

— די צייכנונגען אינמעג'ירן זיך, נאַטירליך, אין אייער גראַפיש ווערק פונקט וואָס איז אזוי וויטק. דאָך זעט איר שפּעט נעקומען צו גראַוור, ווייל די ליטאָגראַפיעס צו די אקוואַפאָרטעס האָט איר געמאַכט ערשט אין דער עלטער פון 35 יאָר — אין יאָר 1922, ווען איר האָט געלעבט אין בערלין און האָט שוין געהאַט הונדערט זיך א נאַנצע מאָלערישע פאַרגאַנגענהייט. ווי איז דיר דערקלערט זיך עס?

— דער ערשטער דראַנג איז געקומען פון דרויסן, בעזן ערשטן וועלט-קריג, בפרט אין די לעצטע וואָכן איידער מיין אוועקפאָרן פון רוסלאַנד, האָב איך געאַרבעט איבער דער אייטאַבי אָראַפיע, „מיין לעבן". דער קונסט-פאַרלעגער און סוחר פון מאָלעריי, פאול קאַסירער, האָט זיך אין בערל אינטערעסירט מיט מיין טעקסט און האָט געהאַט די אידיע צו פאַרעפנטליכן אים באַגלייט מיט מיינע אילוסטראַציעס. דאָס איז געווען דער אָנהויב פון מיינע גראַפישע שאפונגען, וועלכע, צוזאַמען מיט דער מאָלעריי, איז געבליבן ער היום מיין הויפּט-באַשעפטיקונג.

— איר זעט, אָן ספק, דער מיינונג וואָס האָט גענעבן דער נראַוור דעם באַזונדערן אקצענט וואָס האָט איר אויסגעפעלט. איר האָט עס נישט איינגעלייגט דער קלערט אז איר זענט אייך אויף איר סומך כדי צו פאַרשפּרייטן אייערע האָפנונגען. כדי אַפּרוּבירן אַלן עפליכע פון אייערע וויזיעס.

— יאָ, איר האָב געזוכט „עפּעס", וואָס קאָן זיך צעפליכן ווי א מייך. אין אקוואַפאָרטע און ליטאָגראַפיע קאָן איך מיר אריינשטעלן דעם מרויער און די פריידן, אַלעס וואָס איר האָב איבערגעלעבט.

— אייערע גראַפישע שאפונגען אַנטהאַלטן אַזאַ צייליקע גראַוורן פאַר נאָבאָלס „מיטע נשמות", לאַפאָנטס „משלים", לאַגנוס „דאַפנים און קלאָע", וועלכע זענען פיל מער ווי אילוסטראַציעס פאַר א טעקסט, ווי וווּנדערשיינע דעקאָראַציעס פאַר א בוך. אין דערוועלבער צייט האָט איר אילוסטרירט דעם תנ"ך...

— די אילוסטראַציעס פאַרן ספר הספרים האָט ביי מיר באַשטעלט אין 1931, אַמבאַסאַדאָר וואָלאַר, פאַר וועמען איך האָב געמאַכט אויך די איבערזעצונג אויך די אילוסטראַציעס וואָס איר האָט גאָרוואָס דערמאָנט. איך בין דעמאָלט ספּעציעל געאַרבעט אין נאָבאָנס מזרח כדי וויידערצוגיינען די תנ"ך-אַטמאָספעריע. איך האָב זיך אָפּגעגעבן מיט דער ארבעט אַזוי ווי א חיה די אַרבעט שאַפן מיר א גאַנצע מאָלערישע פאַרגאַנגענהייט. ווי איז

ספרדישע פיגורן

הרב הגאון חיים משה בעזשאראנא

דעם 3-טן אונוסט 1931, אין עלטער פון 80 יאָר, איז אין קאָנסטאנטינאָפּאָל נסטר געוואָרן דער נעוועזענער איבער-ראבינער פון מערקיי, הרב הגאון חיים משה בעזשאראנא. צו זיין פטירה האָט אָנגעזעצ.ע און זייער פארשפרייטע ווייגער צייטונג פארעפנטלעכט אן ארטיקל מיט דעם סיטל: „דער לעצטער פרינץ פון תלמוד איז אוועק".

הרב בעזשאראנא איז 32 יאָר געווען דער מנהיג רוחני פון דער ספרדישער קהילה פון בוקארעשט. זיין טעטיקייט האָט אריינגעשריבן א ליכטיק בלאט אין דער געשיכטע פון די קהילות פון די פארשידענע לענדער וווער איז געווען דער מנהיג רוחני און ווער האָט אנטוויקלט א פילזייטיקע טעטיקייט אין פארשידענע געביטן פון אמונה, חכמת תורות, ליטעראטור.

זעלטן איז צו באגעגענען אזא שלימות צווישן אמונה, פאָעזיע, ליטעראטור. נאָר זיין טויט, האָבן די ספרדישע קהילות פון רומעניע „אלס צייכן פון טיעפער אָנערקענונג און כדי זיין אָנערקענונג זאָל איבערגיין פון דור צו דור, אוועקגעשעלט אן אָנרעגענדע-טאָוול ביים אריינגאנג פון בוקארעשטער טעמפּל קול נראנדע. נאָך עטליכע יאָר, האָט איסאק סעמאָ, דער נעוועזענער פּרעזידענט פון דער בוקארעשטער ספרדישער קהילה, צוזאמענגענומען פון דעם נסטרס צוויי טעצטער און פון זיין אויערעם א שלל מיט מאטעריאלן, כתב-ידן און דאקומענטן, וועלכע ער האָט געהאט ברעה צו באנוצן אין א גרויסער ארבעט געווידמעט דעם לעבן און ווערק פון הרב בעזשאראנא. צום באדייערן, האָט דער מוט צו פון איבערגעריסן דאָס לעבן פון איסאק סעמאָ און ער האָט גיטיש געקאָנט אויספירן זיין וווגטיש צו לאָזן פאר די ספרדישע יידן אן אָפּשאצונג וועגן דעם קאמפּלעטן ווערק, „פון א באזונדערן ליטעראַרישן קריטיקערעשירות", ווי ער האָט דאָס באטראכט, פון דעם גאון גדול און אינגרידן הערעשיש פיטן. איסאק סעמאָ האָט בלויז געהאט די געלעגענהייט, אין יאָר 1844, צו פארעפנטלעכן, אונטער דעם פשוטן טיטל „בעזשאראנא", א ביאָגראפיע סקיצע פון 24 זייטלער, וועלכע איז רערשינען אין „פאראלאָ פון דער ספרדישער יידישער קהילה פון בוקארעשט". פון דער ערשטער האנד מיר זיך אויך ארויס געהאָלפן מיט ארויביטלאָגראפישע דאטעס, וועלכע מיר וועלן באנוצן כדי פאָרצושטעלן דאָס בכבודיקע און ארומגעענדיקע ווערק פון אָנגעזעענעם תלמיד-חכם, הרב הגאון חיים משה בעזשאראנא.

ער איז געבוירן אין נאָוועמבער 1851, כ"ה כסלו, אין שטעטל סטאראַ זאגאָרא פון הייגטיקן בולגאריע. אין יענער צייט האָט דאָס שטעטל געהערט צו דער טערקישער הערשאפט און ס'האָבן דאָרטן געלעבט בולגארן, ארמענער, טערקן, גריכן, ספרדישע יידן. אין דעם שטעטל האָט זיך אמאָל אָפּגעשטעלט, נאָך קורצער צייט אינגעם ער זיך אָן די רומעניש שפּראָך און הייבט אָן מיטצוארבעטן אין די יידישע און רומעניש צייטונגען אין זשורנאלן „ע.אליאמעטע", „רעוויסטע אזיראליסטע", „אדעיזעריל", „אלבינא" און אנדערע.

ווען דער געגערא וואסילע העראסקו געסטורעל פארעפנטלעכט זיין ארבעט „די געשיכטעפון א מזאָפּהעגניק־טקריג" האָט ער געבעטן הילף

פון דער רב משה חיים בעזשאראנא צו אנטויפערן די אלטע ארבעטשע אייפשריפטן אין אויפשריפטן אף די טראָפּייען, וואָס האָבן גע-האט אין זיך ספּעציעלע צימאָן פון קאָראן, די ציטאָטן זענען נישט נאָר איבערגעוועצט נע-וואָרן, נאָר אויך קאָמענטירט.ע. וואָרן פון הרב בעזשאראנא. אין זיין ארבעט „דאָס אמאָליקע בוקארעשט", האָט איאנעסקו סיאָן באנוצט די העברעיִשע איבערזעצונגען פון געוויסע אויפשריפטן אף די מצבות פון בוקארעשטער סעזאמסטאָפּאָל-בית-עלמין, איבערזעצונגען וואָס זענען נעסאמלט געוואָרן פון בעזשאראנא. די אויפשריפטן האָבן באוויזן די עזזיסטענץ פון א ספרדישער קהילה אין בוקארעשט נאָך פון יאָר 1720.

אין יאָר 1896 האָט די טעאָלאָגישע פאקולטעט פון בוקארעשט איינגעפירט א קורס פאר לשון קודש. מיט דעם קורס האָט אָנגעפירט הרב בעזשאראנא. די רומעניש שפּראָך איז געווען די פערצנטע שפּראָך וואָס רב בעזשאראנא האָט זיך אָנגעאייגנט פערפעקט. אין צווישן האָט ער געשאפן א גרויס ווערק אף שפּאניש: „דריי טויזנט ספרדישע שפּריכווערטער, אפאָריזמען און משלים וואָס די ספרדישע יידן פון אָריענט באנוצן". דאָס ווערק געפינט זיך אין כתב-יד, אין דער וויסנשאפטאקאדעמיע פון מאדריד. לויט ווי סע וויזט אָן איסאק סעמאָ, איז „דאָס פאָרוואָרט אליין צו דעם ווערק א ליטעראַרישע ווערק פון איסערגעוויינטלעכן ווערט, וואָס צייכנט זיך אויס מיט אן אומגעגלייכלעכן שיינעם סטיל און אריינגעריקט בציטצום". גלייכצייטיק, ארבעט הרב בעזשאראנא אלס שריפט-שטעלער אין דיכטער. פיל אייראָפּעישע צייטשריפטן דרוקן זיינע פערזן, אסך גע-שריבענע אין אקראָסטיך, דאָס רוב אין דער העברעיִשער שפּראָך.

ווען זיינע מעאָלאָגישע ארבעטן, האָפטראָקפּאָר שוואריץ, דער דעמאָליקער רעקטאָר פון ווינער רבנישן סעמינאר געשריבן: „ער דאר: באַטראכט ווערן אלס איינער פון די גרעסטע תלמודיסטן פון אונדער, ער צייט. אין יאָר 1910 ווערט הרב בעזשאראנא נאָמינירט אלס הויפּט-רב פון די ספרדישע קהילות פון אדריאנאָפּאָל. אין דעם זעלבן יאָר, דעם 10-טן יאנואר, נאָך דעם ווי ער איז געווען 32 יאָר טהיג רוחני אין רומעניע, פאראָלאָזט ער בוקארעשט.

אין זיין נייער שליחות, אנטוויקלט דער וויסנשאפטלער און שריפטשטעלער חיים משה בעזשאראנא א פילזייטיקע טעטיקייט. ער איבערזעצט אף העברעיִש פיל ווערק פון די איראָפּעישע דענקער. ער פירט א קאָרעספּאָנדענץ מיט אנאטאָל פראנס, קלעמענסאָ, אונאמונאָ, עמיל לורוויץ, הר. משה נאסטער, חיים נחמן ביאליק א. א. אין יאָר 1920, אין עלטער פון 69 יאָר, ווערט ער איינגעוויילט אלס הויפּט-רב פון דער אנאָמאנישער אינסטיטוציע. זיין וויסנשאפטלעכע טעטיקייט, וואָס האָט א שם אין דער נאָרער וועלט, ברענגט איס געוויסע מיטלען און אוסציכענונגען, וואָס אָנערקענען זיינע פארדינסטן. ער ווערט קאָרעספּאָנדענט־מיטגליד פון דער אקאדעמיע פון מאדריד, ערן-מיטגליד פון דער אלוועלטלעכער וויסנשאפטלעכער-אקאדעמיע פון דער האנטעריטכע, ערן-פּרעזידענט פון דער האנטע-נעזעלשאפט פון פאלערמאָ, קאָרעספּאָנדענט-מיטגליד פון דער אקאדעמיע פאר אינטערנאציאָנאלער געאָגראפיע פון פאריז.

נאָכן ערשטן וועלט-קריג ציט זיך צוריק הרב בעזשאראנא אין פערא און ווידמעט זיך אינגאנצן זיינע רבנישע ליטעראַרישע און וויסנשאפטלעכע ארבעטן. אין דעם פעריאָד האָט ער געשאפן „דער נס ביי יידן", איבערגעזעצט אף העברעיִש דאָס ווערק פון זשול סימאָן „לא פילאָסאָפי נאטורעל" און די סטודיעס „פאראלעלע אויסטייטשונגען פון די אידייען פון רמב"ם און מאָזעס מענדעלזאָן", זיינע אינגענע „באראכטונגען אף געוויסע שטעלן פון דער תורה, פון תלמוד און וועגן תהלים".

הרב הגאון חיים משה בעזשאראנא ז"ל איז איבערגעגאנגען אפן עולם האמת דעם 3-טן אונוסט 1931, אין עלטער פון 80 יאָר.

יהי זכרו מברך!

מאוריטשיו ראָטענבערג

וזאת התורה!...

נייע ארכעאָלאָגישע אנטדעקונגען

דער פּראָפעסאר נחום אביגד פון ירושלימער אוניווערסיטעט האָט אנטדעקט אויפן הר הצופים א קבר געביידע, וואָס דאטירט פונעם ערשטן יאָרהונדערט פון אונדזער צייטרעכענונג. די אנטדעקונג איז פון גרויסער וויכטיקייט. ווייל ס'רעדט זיך וועגן איינעם פון די ערשטע אונטערערדישע קברים, געבויט אינגאנצן פון שטיין, דער איינציקער פון דער ארט אנטדעקט אין ירושלים. די געביידע געפינט זיך 3—4 מעטער די טיף, אונטער דער ערד. זי באשטייט פון 4 אפּטיילונגען און די מויער איז א פעסטע, וואָס איר גליכן געפינט זיך נאָר ביי דעם קבר פון הורדוס משפחה. די זעלטנארטיקייט באשטייט אין דעם וואָס די געביידע איז ארומגערינגלט מיט א מויער פון געהאקטן שטיין. אין קבר האָט מען געפונען צוויי סארקאָפאגן, פיר ביינער-ארונות און צוויי דעקלעך פון ארונות. ס'האָט זיך אויך געפונען א גלעזערנע כלי פון דעם מין וועלכע מ'האָט גענוצט אין די צייטן פון קיסר אוגוסט, און א טאָפּ. די סארקאָפאגן זענען באצירט מיט סקולפּטורן וואָס שטעלן פאר מאָדעלן וועלכע זענען געווען באקאנט אין באנוצט אין יידישע משפחות פון די אוראלטע צייטן.

פון די אויפשריפטן וואָס מ'האָט געפונען אויף די ביינער-ארונות דרינגט ארויס אז דאָס איז דער קבר פון א „גזירית" וואָס ווערט דערזאנט אין דער תלמודישער ליטעראטור. ווייזט אויס אז אויפן הר-הצופים זענען געבראכט געווארן צו קבורה די מיסגלידער פון דער משפחה יהונתן, דער ראש פון א וויכטיקער ירושלימער משפחה.

* * *

בעת דער ארבעט ביי איינעם בוי-ארבעטן פון בית שמש האָט מען אנטדעקט אן אלטן ישוב וועלכער האָט אין אוראלטע צייטן, בערך פאר פיר טויזנט יאָר געדויערט פאר א קולט-ארטשאפט. לויט וויאזוי די חורבות זענען אויסגעזעצט קאָן מען דערפון דרינגען אז די איינוווינער פון דעם ישוב זענען געווען האלב נאמאדן. דל כלי-מכשירים וואָס מ'האָט געפונען, באווייזן אז די נאמאדן פון דער געגנט האָבן זיך אפגעגענען אויך מיט פעלד-ארבעט. בכלל איז באוווסט אז די אלטע פעסטונג ביתשפש, ארומגערינגלט מיט שטארקע מויערן, איז נאָר איין קילאָמעטער ווייט פון די ערטער וואָס זענען געווען באוווינט פון נאָמאדן. דער זעלבער פאל איז געווען אויך אין די צייטן פון אברהם אבינו, וועלכער האָט געוווינט אין דער נאָענט פון דער פעסטונג חברון אבער נישט אינעווייניק אין די מויערן. דער אויבן דערמאנטער קולט-ישוב ליגט אין שפּיץ פון א בערגל, ווו ס'געפינען זיך מערערע מקום-קדוש איינער לעבן אנדערן. די מקום-קדוש זענען ארומגערינגלט מיט שטיינערע מויערן. נעבן מזבח האָט מען געפונען כלים פון געברענט ליים באניצטע ביי דער עבודה. כלים וועמענס גלייכן מ'האָט געפונען אין מגיד און נהריה, אין שכנות פון אָט דעם קולט-ישוב האָט זיך געפונען הורבות פון וווינונגען און כלים פון הויז-ווירשטאפט.

צייט־שריפט

פונעם רוחענישן דעליגיעזן יידנטום

שמחת תורה אין דער יידישער וועלט

פון תמיד איז שמחת־תורה געווען א פריילעכער יום טוב. הגם דער תוכן פון אָט דעם יום טוב איז געווען איינאייניצקיקער, די שמחה אז מ׳האָט געענדיקט לייענען תורת משה און מ׳האָט געמאכט א סיום, און גלייכצייטיק זיך געפרייט אנצוהויבן פונסניי בראשית. איז אבער דער אופן וויאזוי מ׳האָט געפייערט דעם יום טוב געווען א פארשידענער און איז געווען ספעציפיש אין יידער יידישער קהילה. באזונדער אין יעדן לאנד, צוגעפאסט צו יענער היסטאָרישער אנטוויקלונג און באדינגונגען.

דעריבער, לאמיר מאכן א שפאציר אין עטליכע יידישע ישובים און א קוק סון וויאזוי מ׳האָט געפייערט דעם יום טוב מיט וואָס פאר א מנהגים און טראדיציעס.

דער טראָן פון דער סאלאָניקער שול

אין סאלאָניק, אין דער אלטער יידישער קהילה פון גריכנלאנד, איז געווען א מנהג אז דעם „חתן בראשית״ האָט מען געפירט מיט גרויס פאראד און באזעצט אויף א הויכער שטול, ספעציעל פאר דעם צוועק.

אָט די שטול, וואָס איז געווען הויך צוויי מעטער, איז א גאנץ יאר געשטאנען אין א ווינקל פון דער שול, און קיינער האָט זיך אויף איר נישט געזעצט. ערב שמחת תורה האָט מען זי געשטעלט אין מיטן דער שול, איבערגעדעקט מיט א טייערן דעק, גרייט פארן „חתן בראשית״.

ווען ס׳איז געקומען דער פייערליכער מאָמענט ווען מ׳זאָל אָנהויבן לייענען די ערשטע פרשה פון בראשית, האָט מען דעם וועמען מ׳האָט מכבד געווען מיט תתן בראשית געזעצט אויף דער שטול, און דער גאנצער עולם איז אדורך, איינציקווייז, פארן טראָן און אים באגריסט און אים געווינטשן כל טוב. דערנאָך, בעת דער חזן האָט געזונגען שירים ותשבחות, האָבן פיר יונגע בחורים גענומען די שטול (מיטן חתן בראשית אויף איר) און געטראָגן אויפן באלעמער. די בעלי־בתים זענען נאָכגעגאנגען אין א הייליקער פייערליכקייט.

דער חתן שטייט אונטער א חופה

אין די יידישע ישובים פון מזרח־אייראָפע איז דער מנהג אז סיי דער חתן תורה סיי דער חתן בראשית, ווען מ׳לייענט זיי די לעצטע פרשה פון דער תורה (פאר חתן תורה) און די ערשטע פרשה (פארן חתן בראשית), ווערן זיי אויפגערופן מיט גרויס פייערלעכקייט מיט א ספעציעלן ניגון צו דער תורה און זיי שטייען אונטער א חופה. די זעלבע מיט וועלכע מ׳מאכט די חתונות. די וועלכע מ׳איז מכבד מיט אָט דעם גרויסן כבוד זענען תמיד אָנגעזעענע לייט, תלמידי חכמים. ביי דער געלעגענהייט טרינקט מען א גלעזל בראנפן און מען פארבייסט א שטיקל לעקעך.

אזוי איז מען זיך נוהג צו פראוועון שמחת תורה אויך און אונדזערע קהילות, פון רומעניע.

אין דער שול פון אראגאן

די אלטע פנקסים דערציילן אז אין דער אראגאנער שול (שפאניע), איז געווען דער מנהג אז דער חתן תורה זאָל ווערן אונטערפירט צום באלעמער דורך פיר בעלי־בתים, וועלכע האָבן אים באוואכט די גאנצע צייט פון קריאת התורה. ס׳ווייזט אויס אז דער מנהג איז איינגעפירט געווארן צוליב א טראגישן אומגליק וואָס האָט פאסירט אין מיסלאלטער אין א שמחת תורה.

אין א פארעלטערטן כתב קאָן מען לייענען, אז איינמאָל אין א שמחת תורה האָט זיך דער דיל אונטער דעם באלעמער פון דער שול איינגעשיט און דער חתן תורה איז אריינגעפאלן אין א קאטאקאָמבע וואָס איז געווען אונטער דער שול. צוליב דעם אומגליק איז געווארן א מנהג אין דער שול פון אראגאן, אז דער וועמען מ׳רופט אויף צו דער תורה אין דעם טאָג, זאָלן אים באגלייטן און באוואכן פיר בעלי־בתים.

און אין די שולן פון איטאליע...

אין איטאליע איז מען זיך נוהג אז שמחת תורה זאָל מען אין די שולן זינגען לוסטיקע זמירות אין כאָר און מיט כלי זמרים.

ביז דעם זעכצעטן און זיבעציקן יאָרהונדערט האָבן זיך די שטרענג טראדיציאָנאלע קרייזן אקעגנגעשטעלט קעגן אָט דעם מנהג, זיי האָבן געהאלטן אז דאָס איז פרעמד פאר אונדז. אָבער די אנהענגער פונעם נייעם צערעמאָניאל, בתוכם יהודה אריה מאדענא, האָבן זיך פארופן אויף מערערע שטעלן פון דעד גמרא, מיט וועלכע זיי האָבן איבערצייגט אז מ׳מעג שפּילן מוזיק אין א שול.

אין ווענעדיג האָט מען דאָס ערשטע מאָל גענפראוועט שמחת תורה מיט א כאָר און אָרקעסטער אין דער שול אין יאָר 1630. לויט די קראָנישע מקורות פון יענע צייטן, האָט מען דאָמאָלט מכבד געווען מיט תתן תורה און תתן בראשית צוויי פערזענלעכקייטן פון דער קהילה. איינער פון זיי איז געווען מיטגליד פון דער מוזיק אקאדעמיע. ער האָט געבראכט די זינגער און דעם אָרקעסטער פון דער אקאדעמיע כדי צו אקאמפאנירן דעם חזן. צוויי כאָרן האָבן באגלייט די תפלת ערבית פון שמיני עצרת און שמחת תורה. דער קאָנצערט האָט אָנגעהאלטן שפּעט אין דער נאכט און עס האָבן זיך צונויפגענומען אזוי־פיל עולם אין דער שול און אין דער שמאָלע געסעלע פון דערנעבן, אז די מוניציפּאליטעט האָט געשיקט די וואך כדי אויפצוהאלטן די אָרדנונג...

זייט דעמאָלט האָבן שוין מער נישט געפעלט אין שמחת תורה די כאָרן און געזאנגען פון די איטאליענישע שולן.

...און אין מאראמאָרעש

אין די בתי מדרשים פון די אָרעמע מאראמאָרעשער דערפלעך איז געווען א מנהג, אז דער גבאי אָדער אן אנדערער בעל־בית וואָס האָט געוואָלט אויפלעבן דעם עולם מיט א שפאס, פלעג ארויף אויפן באלעמער בין מנחה למעריב פאר מוצאי יום טוב און אויסרופן: איך בין מכריז ומודיע אז היות ס׳קומט אָן דער ווינטער. איז יעדער ייד מחויב צו פארזאָרגן זיך מיט א וואַרעמעס ווינטער ראָק פאר זיך, פאר זיין ווייב און בפרט פאר זיינע קינדער, וועלכע דארפן גיין אין חדר. ער איז מחויב צו קויפן נייע שיך, אדער לכל הפחות צו פארלאטען די אלטע ווייל ס׳וועט זיין א בלאטע וואָס שוינט נישט קיינעם. ער איז מחויב צו קויפן א קלאפטער האלץ, א זאק ריבלער (קארטאָפל) און גענדז אויף פסחיק שמאלץ, ווייל ס׳קומט א שווערער ווינטער. איך וואָרן אייך בייציטנס איר זאָלט נישט זאגן אז איר האָט נישט געוווּסט פון פריער... יעדער איז מחויב זיך צו פארזאָרגן, אָבער דער וואָס האָט נישט קיין געלט, דער איז פסור!...

געשפּרעכן צווישן דר. נחום גאָלדמאן און רב הכולל דר. דוד משה רוזן

דעם 19־טן סעפּטעמבער איז דר. נחום גאָלדמאן, פּרעזידענט פון יידישן וועלטקאָנגרעס, געווען דער גאסט פון רב הכולל דר. משה רוזן, פּרעזידענט פון דער פעדעראציע פון די יידישע קהילות פון דער סאָציאלסטישער רעפּובליק רומעניע. דער גאסט איז געווען באגלייט פון ה׳ אלמאנד קאפּלאן, דירעקטאָר פון דעפּארטאמענט פאר אינטערנאציאָנאלע באציונגען פון יידישן וועלט־קאָנגרעס.

באזוך פון דער דעלעגאציע פון „יונייטעד דזשואיש אפיל״ פון די פאראייניקטע שטאטן

ס׳איז שוין געוואָרן כמעט ווי א טראדיציע, אז די גרויסע אָרגאניזאציע פון די אמעריקאנער יידן „יונייטעד דזשואיש אפיל״ זאָל יערעס יאָר שקן א דעלעגאציע, וועלכע זאָלן פייערן די יום־טובים פון סוכות און שמחת תורה אין אונדזער קהילה. די טראדיציע אין אָפּגעהיט געוואָרן אויך היי־יאָר. די דעלעגאציע איז געווען אָנגעפירט פון ה׳ וויליאם ראָזענוואלד, א באוואוסטער מנהיג פון אמעריקאנער יידנטום, וועלכער אקטיווירט אומ־ערמידלעך כדי צו העלפן די נויטבארדערפטיקע אין קראנקע יידן פון איסראל. דער ה׳ ראָזענוואלד האָט שוין כאָזוכט אונדזער לאנד אין אן אמעריקאנער דעלעגאציע אין יאָר 1967.

די נעסט האָבן זיך באטייליקט אין אן ארבעטס־אסיפה פון דער פעדעראציע, ביי וועלכער דער רב הכולל האָט פאָרגעשטעלט דעם מצב און געענטפערט אויף פראגן אין שייכות מיט די אינסטיטוציעס און דער טעמיקייט פון סאָציאלער הילף פון דער פעדעראציע.

דערנאָך זענען געוואָרן באזוכט דער אָפּטייל פאר סאָציאלע הילף, די פּנקטן וו מ׳פארטיילט כשרע לעבנסמיטל און בגדים; דער פּנקט פון ווו מ׳שיקט אהיים שפּייז פאר קראנקע נויטבארדערפטיקע; דעם מושב זקנים; דעם כשרן רעסטאָראן א. א. וו. די רבנית אמאליא רוזן האָט זיי דערקלערט וויאזוי די אינסטיטוציעס פונקציאָנירן, די דערפאָלגן ווי אויך די פּראָבלעמען וואָס שטייען אָפּן, נויטיקנדיק אין א פארבעסערטע הילף.

די נעסט האָבן זיך אויסגעדריקט זייער באגייסטערט פון דער נעלונגענער אָרגאניזאציע־טעטיקייט, ווענן דעם אופן וויאזוי דער מענטשלעכער כבוד פון די ארויסגעהאָלפענע ווערט רעספּעקטירט, ווענן דער זאָרג צו העלפן די קראנקע און בכלל ווענן דער טעטיקייט פון דער פעדעראציע.

ס׳איז אויך באזוכט געוואָרן די תלמוד־תורה קורסן, די שול, און בית־הכנסת פון בוקארעשט, די כיבלאָטעק און די רעראקציע פון אונדזער צייטשריפט.

דעם 27־טן סעפּטעמבער האָט דער ישראל אמבאסאדאָר אין בוקארעשט רפאל בן־שלום און זיין פרוי אָרגאניזירט א קאָקטייל לכבוד די נעסט.

דעם 28־טן סעפּטעמבער האָט א טייל פון דער דעלעגאציע באזוכט די קהילות פון יאס, דאָראָהוי און באָטאָשאַן, ווו עס האָבן זיי מקבל פּנים געווען די מנהיגים פון די קהילות, האָבנדיק די געלעגנהייט זיך צו באקענען פון דער נאָענט מיט דער פעסטקייט פון קולט און סאָציאלע הילף. אין יאס זענען זיי געווען באגלייט פון ראש הקהל דר. שטענן קויפמאן, אין דאָראָהוי דורכן קהילה־סעקרעטאר ה׳ ראָרליך, אין באָטאָשאַן דורכן ראש הקהל ה׳ ש. וויטינג.

דעם 29־טן סעפּטעמבער האָט דער פּרעזידענט פון קולט־דעפּארטאמענט, ה׳ רומיסטרו ראָנארו אויפגענומען אויף אן אוריענטירן דעם פירער פון דער דעלעגאציע ה׳ וויליאם ראָזענוואלד, באגלייט פון רב הכולל דר. דוד משה רוזן. די אוריענטירונג איז פאָרגעקומען אין א הארציקער אטמאָספער.

פרייטיק אָוונט (דעם 29־טן סעפּטעמבער) האָט די פעדעראציע פון די יידישע קהילות אָרגאניזירט, לכבוד די נעסט אין זאָל פון כשרן רעסטאָראן פון פּאָפּא סאָארעאַנאס, א טראדיציאָנעלן עונג שבת אין יום־טוב.

די כאָרן פון דער תלמוד תורה און פון דער כאָר־שול האָבן געזונגען טראדיציאָנעלע זמירות און שירים.

די נעסט זענען בייוועזענד געווען ביי די הקפות פון שמחת־תורה אָוונט (שבת דעם 30־טן סעפּטעמבער) אין דער כאָר־שול. אין זיין דרשה נעהאַלטן ביי דער געלעגנהייט, האָט דער רב הכולל, דר. דוד משה רוזן זיי באגריסט.

ה׳ מאָרעס גאָוואַק האָט געשריבן דאָס וואָרט אין נאָמען פון די נעסט, אויסגעדריקט זיין דאנקבארקייט פאר דער רומענישער רעגירונג, פאר דער רעליגיעזער פרייהייט וואָס הערשט אין לאנד און באגריסט דעם רב הכולל און די מנהיגים פון דער פעדעראציע פון די יידישע קהילות אין רומעניע, פארן אופן ווי אזוי זיי פירן אָן מיט דער קהילה־טעטיקייט.

יום־טוב אין דער סוכה

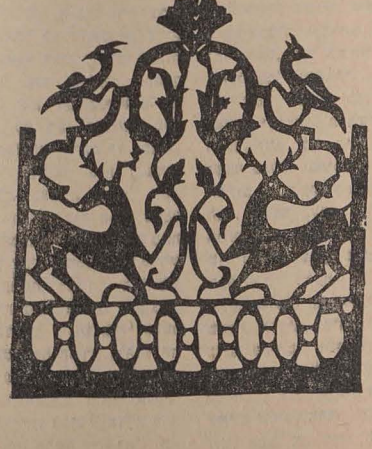

ווי אלע יאָר, איז אין הויף פון דער כאָר־שול אויפגעשטעלט געוואָרן א גרויסע סוכה, באצירט מיט געשמאק, אין וועלכער די בעלי־בתים זענען געקומען אין די אכט טעג יום טוב מקיים זיין די מצווה פון לישב בסוכה... נאָכן דאוונען אין דער שול איז דער רב הכולל דר. דוד משה רוזן, באגלייט פון די בעלי־בתים געקומען אין סוכה, געמאכט קידוש און געזאָגט דברי תורה לכבודן יום טוב און זיין באטייט.

א באזונדערע יום טובדיקע אטמאָספער האָט זיך געפילט אין אָוונט פון שבת (דעם 23־טן סעפּטעמבער), ווען אדום די טישן פון דער סוכה האָבן זיך געזעצט די תלמידים פון דער תלמוד תורה. דער רב הכולל האָט זיי באגריסט און זיי דערקלערט די באדייטונג פון דעם יום טוב סוכות.

דער כאָר האָט געזונגען זמירות און טראדיציאָנע לידער פון אונדזער אלטן פאָלקלאָר, אינספירירט פון דער טראדיציע און סביבה.

ס׳איז געווען אן אמתדיקער יום טובדיקער אָוונט.

פתב-עת
של היהדות הדתית הרומנית

ב"ה בוקרשט
מספר 284
כ"ד תשרי תשל"ג

דברי תורה

מאת חכמי רומניא וגאוניה

ליקום הרב יצחק מאיר מרילוס בוקרשט

לפרשת נח

„נח איש צדיק תמים" (ואו—ט):

לפי מאמרם בסוכה עבודה זה. (דף י"ח) על המקרא „אשרי איש ירא את ד'" (תהלים קי"ב): אשרי איש, ולא אשה? אמר רב עמרם אמר רב, אשרי שעושה תשובה כשהוא איש (רש"י כשהוא בחור בכוחו) יש לשלב כוונה במאמר זה, שגם בעודו עוסק בדברים איסיים ונשמיים והי-ה ירא את ד', כי העבודה בענינים רוחניים שמימיים אינה רבותא שעושה אותה לשם שמים, אם מניח הפליון וקובע מזוזה וכדומה. אלא אם גם בעסקו בענינים ארציים הוא ירא שמים ומכון בהם לשם שמים. כמאמר הכתוב „בכל דרכיך דעהו" (משלי ג-ואו) ובשלחן ערוך אורח חיים סימן רל"א: „בכל כוונותיו תהינה לשם שמים". זה חשוב ונעלה, וזה נח איש צדיק. אפילו בהיותו איש היה צדיק, ואין צריך לומר כאשר את האלקים התהלך נח בעסקובענינים אלהיים. (המלקט: וכמו כן מפרש הייסב לב „לעולם יראו אדם ירא שמים בסתר וב-גלוי"—היינו הן בתורה ותפלה שהיא עבודה נגלית, הן בעולם הזה, תהיה כוונתו בסתר לשם ד'). אבל על בני דורו הרשעים נאמר להפך: „ותשחת הארץ לפני האלקים" (ואו—י'א). אפילו בהיותם עומדים לפני האלקים, כגון בבית הכנסת להתפלל, היו משחיתים שהיו מססיקים בת-פלתם, משוחחים ומתלוצצים, על אחת כמה וכמה בדברים אנושיים שהיו משחיתים ותמלא הארץ חמס.

הרב דוב מוסקוביץ' נסוד

בהוספת המלקט

המלקט: מצאתי לנכון, להביא כאן קושית האלשיך. אם התורה מעידה על נח שהיה איש צדיק, מדוע איננו מתיחסים אחרי נח והיחוס שלנו מתחיל מאברהם, ואומות העולם לבדן נקראות בני נח? הוא מתרץ שהתסבר הוא, כי נח אמנם היה צדיק תמים, אבל לא טיפוס של צדיק יהודי. אלא צדיק מחסידי אומות העולם. „את האלקים התהלך נח" — לא עם בני אדם, עם הזולת; לא דאג לאנושות מס-ביבתו. צדקתו היתה לו לעצמו, בשבילו ובשביל ביתו כ„צדיק בפרווה". נצחווה מאת השם לבנות תיבה. בנה אותה מסמר אחר מסמר, קרש אחר קרש מאה ועשרים שנים תמימות. לפי מדרש רבה (פרשה למד) שכל ק"ב שנ היה נוטע ארזים ומקוצצו. ולא עלה על דעתו אולי אפשר עוד לבטל את הגזרה ולהצל את העולם מכליה. שונה היה אברהם אבינו — „אברהם מגייר אנשים ושרה מגיירת נשים" (מדרש רבה סדרה נשא פרשה יד—יא). הוא הורה לעולם מוסר ודעת השם, וכשהקדוש ברוך הוא רוצא להפוך את סדום. הוא „קורע שחקים" ומתאמץ להציל את הר-שעים האלה.

אלשיך

אגב הבטוי „צדיק בפרווה" שסעיף במרן דר. דוד משה רוזן שליט"א רב הכולל, שהסביר בהספותיו הנעלות: כשקר בבית, יש שתי אפשרויות: לחמם את הבית או להתלבש בפרווה. בבנ-דים חפים. ההבדל הוא, שבדרך הראשונה הם בכל הבית וחם לכל הדיירים. בדרך השניה הם רק לנושא הפרווה והאחרים מס-שיכים לקפוא מקור. יש צדיק, שכאשר הוא רואה כי קר בע-ניני היהדות, הריהו משתדל לחמם את הסביבה כולה. ויש צדיק שמסתגר בד' אמותיו ודואג רק לו לעצמו, שלא יסתף עם הזרם. כאופן זה מפרש הה"ג ר' ברוך קוסובר את „האלקים התהלך נח", — מתבודד במקום שאין בני אדם. שלא יתחבר עמהם וילמד מעשיהם. את האל-קים — במקום שאין שם כי אם אל זים בלבד.

המלקט

לפרשת נח

(ואו—ט—יא)

„נח איש צדיק תמים היה בדר-תיו" — „ותשחת הארץ לפני האלקים ותמלא הארץ חמס". ותבאר בהקדם באור הכתובים (שמות ל"ב ט'ו—ט'ז): „לחת כתבים משני צעריהם מזה ומזה הם כתבים". „והלחת מעשה אל-קים המה": דהינו בני אדם תו-עים, שהם חושבים, אשר שהאדם יהיה שלם במדות טובות, להשמר מכל שמץ עולה גם אם אינו בעל דת ואמונה. אבל באמת שקר בפיהו וכזב מחסהו כי עיקר היסוד ושורש הכל היא האמונה בד' ותורתו. כי מי שאמונתו חלשה ורפה ואינו מקיים את המצווה שבין האדם למקום, סופו שהוא נכשל גם באלה שבין אדם לחברו. כי רק האמונה בד' ובתורתו תוליד בלב האדם תכונות נעלות ומדות יש-רות, להסיר קנאה ותאווה ור-דיפת הכבוד, ולהשיב מן הרעה ומן החמס. אבל את האיש שאינו מאמין בד' ובהשגחתו. הלא אין דבר אשר יעצור בעד תאוותו ואשר ימנעהו מלהשיג מגמת חפצו; ואם לא ביושר והיתר, יעשה בעבלה ובאיסור. וזה אומר הכתוב „לחת כתבים משני עברי-הם", כלומר מעבר מזה כתובים חמשה שבין אדם למקום, ומעבר מזה חמשה שבין אדם לחברו. אבל עליך לדעת כי הלוחות מעשה אלקים הם, היינו העברים מעשי אלקים, מידי יוצר אחד כוננו שניהם. ומי שמבטל את הראשונים גם את האחרונים לא יקיים, כי שני הלוחות אף על פי שאינם מסוג אחד, הם שלובי זרוע המה. אם יפול האחד אין שני להקימו. וזאת כוונה הגמרא (עירובין נד') אלמלא לא נש-תברו (מצד הראשון) לא נש-תכחה תורה מישראל. השכחת התורה והשפלתה גרמו ששברו וחילקו בין שני הלוחות. בין אלו שבין אדם למקום ובין אלו שבין אדם לחברו. ואם אומרים שלא ברצונם, רק אותן, לא לשמור רק את חמשה השמאליים, שבין אדם לחברו. גם אלו לא יקיימו. שמעתי שפטעם זה כתוב בשבירת הלוחות „וישלך מידו" (שמות. ל"ב—י"ט) וקרינן מי-דיו לפי שמתחלה כשראה ששמו את העגל וכפרו בלוח הימין שבו הדברות שבין אדם למקום, היה חושב שלא להשליך רק לוח אחד מידו האחת, שהוא הלוח היסני; שוב התבונן וראה כי לא כן הדבר, כי זולת האמונה באלוקי עולם וקיום המצוות שבין אדם למקום, גם אלה שבין אדם לחברו יעברו מתוך היהודים. ועל כן „וישלך מידיו" משתי ידיו, את הלוחות, גם שניהם. כדי לציין שהם שלובים ביניהם. וענין זה נראה שהוא מבואר מן הפסוק שבסוף פרשת ויקרא (ה—כ"א): „נפש כי תחטא ומעלה מעל בד'". כמצוות שבין אדם למקום, אז ממילא יבוא לידי כך „וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד" ונו'. ובזה נבוא אל המכוון במקראי הקודש שלפננו כי משמיענו הכתוב כי בעבור זה היה נח איש צדיק, נשמר מן החמס ומכל העוונות שעברו עליהם בני דורו, יען כי את האלקים התהלך נח והאמין בד' ובהשגחתו. אבל בני דורו בני המבול עליהם נאמר ותשחת הארץ לפני האלקים. שהשחיתו במה שכפרו באלקים כמאמרם (סנהדרין ק"ח) וזה לשונם שם „והיא גרמה שאמרו לאל סור ממנו ודעת דרכיך לא תחפ-צנו, ומה שדי כי נעבדנו". בע-בור זה בא לידי כך, ותמלא הארץ חמס והשחית כל בשר דרכו גם על הארץ, כי דרך ארץ בלא יראת שמים סופה בטלה.

„גלילי ארץ" בהרחבת המלקט

המלקט: „ותשחת הארץ לפני האלקים" — רק לפני אלקים היה זה נחשב לחטא. בפני ה-בריות ובעיני החברה היה הכל כשורה. הציבור לא ראה עוון בכך.

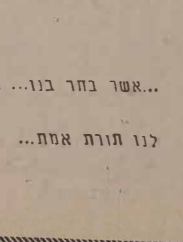

...אשר בחר בנו... ונתן

לנו תורת אמת...

י. איתיאל

מקורות לתרגומי התורה בארמית

מיום שעזרא הסופר תירגם את התורה לארמית לראשונה, ואונקלוס הגר אחריו בשנייה, התקשו ודשו בתרגום הזה כל החכמים שלו, החל משני התלפורים, ירושלמי והבבלי, חראשונים, ואחרוני האחרונים עד ימינו, כותבי כאן, אפ"א, להזכיר נשכחות בלבד, בב-חינת „שכחום וחזרו ויסרום".

אחרי חורבן הבית הראשון בהגלות עם ישראל מארצו, נוסף על השבר המרובי לאומה, היה גם שבר לשוני, כי למדו לשון העמים וישלחו את לשונם העברית עד שהרגילו בניהם לדבר לשון נכריה, איש ללשונו לפי מקומות גלותם, כפי מקומות גלותם, כפי שמעיד עליהם נחמיה (י"ג, 24) „ובניהם חצי מדבר אשדו-דית ואינם מכירים לדבר יהודית". ע"כ היה צריך לתרגם את התורה לארמית וזה נעשה ע"י עזרא הסופר, „סופר מהיר" בתורת משה אשר נתן ה' א-להי ישראל" (עזרא ז', 6), ובפי שהגמרא אומרת בסס' מגילה (כ' ע"א): „ויקראו בספר בתורת הא-להים מפורש ושום שכל", „מפורש" זה תרגום, והיות והתרגום לא היה בכתב, רק מסורה מפה אל פה, (כי ה-תרגום נהגעב לתורה שבע"פ) והדברים שאמרו בע"פ אסור לאומרם בכתב, נאבד ונשתכח מישראל, ובא אונקלוס הגר ותירגם אותה מחדש בעזרת ר' אליעזר, ר' יהושע ור' עקיבא, כפי שהגמרא מציינת (מגילה ג') „שכחום וחזרו ויסרום".

כך אנו מוצאים מקומות רבים בפסוקים על חשיבותו של התרגום. בב"ר (פ' ע"ד) על הפסוק „ויקרא לו לבן יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד", א"ר שמואל בר נחמן, אל יהא לשון סורסי הזה קל בעיניך, שבתורה, נביאים וכתובים מצינו שחקב"ה חולק לו כבוד. כתורה: „ויקרא לו לבן יגר שהדותא". (הערוך מפרש „לשון סורסי": היא לשון ארם צובה ושאר ה-ארצות שכבש דוד והיא ה-נקראת ארץ סוריא). לתוספות (ב"ק פ"ג): „לשון סורסי" היא לשון ארמי. כבוזרי (מאמר ב' ס"ח) נאמר:... „וכבר היה אברהם מדבר בארמית באור כשדים, שהארמית היא לשון כשרים והיתה לו העברית לשון מיו-חדת, לשון הקודש, והארמית לשון הול". ועוד.

התרגום אינו מתרגם את המילים בצורה יבשה בלבד, אלא גם פירוש הוא ובאיאור כפי שאפשר לראות זאת בתורה כולה. והנה אחדים מהם לדוגמא: „ובני ישראל יוצאים ביד רמה" — „ובני ישראל נפקין ברישא גלי"; „ורגלך לא בצקה" — „וסמנך לא יחפו"; „עד כי יבוא שילה" — „עד דייתי משיחא"; „לא תבשל גדי בחלב אמו" — „לא תיכלון בשר בחלב" ועוד, ועוד. לירושים וביאו-רים כאלה מתייחס רש"י ז"ל בביטויו „כתרגומו",

במקרה שהוא מסכים להם, או „ותרגומו" כשאינו מסכים. התרגום אונקלוס נקרא גם „תרגום בבלי". הרב ר' נתן אדלר מלונדון, בספרו „נתינה לגר" מנמק זה בשני טעמים: בגלל שעזרא היה בבבל והוא תירגם את לראה-שונה את התורה לארמית (ואונקלוס רק החזיר את ה-נשבח). או משום שמצא לו מקום מיוחד אצל אחינו הבבליים בשביבותיהם ה-שניהו עליו והתקינו לאומרו בכל שבת ושבת, תוך עדו-פות על יתר התרגומים —, משום זה נקרא „תרגום בבלי". (ספרו של הרב אדלר, „תורת א-להים אם נתינה לגר" על תרגום אונקלוס הופיע לאח-רונה מחדש בהוצאת „עין חיים" בחמישה כרכים). עוד מציין בעל „נתינה לגר", שרבותינו הוקירו מאוד את תרגום אונקלוס, „כי מלבד שכל המתרגמים הבאים אח-ריו (יונתן בן-עוזיאל, ירו-שלמי, מתרגם לכתובים) הלכו כולם בעקבותיו והביאו כמה פעמים לשונו ממש, גם במדרש רבה הובה התרגום כמה פעמים (בלי הזכרת שמו) וגם מגדולי הפוסקים ומפרשי התורה".

כך אנו מוצאים בש"ס מקורות רבים המדברים בשבחו של התרגום. בסס' מגילה ג', שם רף כ"א (ראה גם ברש"י ותוס' שם על ה-תרגום על כתובים והערתו של ר"צ חיות בענין זה); בסס' הגיגה כ"ב ברש"י שם על התרגום של „ויצבם"; בסס' שבת (קט"ו) וברש"י ותוס שם בענין התרגום על איוב; וברושלמי מגילה (פ"א ה"ט), מדבריו של רבי יר-סיה, משמע שעקילס-אונקלוס הגר תירגם את התורה לייוונית, ועיד ועור.

אין כאן המקום להיכנס לפולמוס הגדול, אם עקילס ואונקלוס הם אישים נפרדים או זהים, ששניהם היו גרי צדק כחצר המלכות ברומי — כדעת ר'עזריה מן האדומים בספרו „מאור עינים" — או לא, עובדה היא שבירושלמי לא נמצא השם „אונקלוס", אלא „עקילס הגר" כבמדרשים, ורק בבבלי יש „אונקלוס". גם דעתם של שר"ל בעל „אוהב לגר" ושל אברהם גיינר בעל „המקרא ותרגומיו" היא, כי קראו לתרגום התורה הארמי החדש בשם „תרגום אונקלוס" משום שנעשה לפי שיטתו של עקילס (מתרגם התורה ליוו-נית) ובפי אלה שאינם מדב-רים יוונית, נשתכח השם עקילס לאנקלוס או אונקלוס. בניגוד להם, הגיע הרב ארלר למסקנה, שאונקלוס ועקילס הם היינו הד, אלא שבילדותו חיתה שפתו של אונקלוס-עקילס יוונית, ואחר שנתגייר, למד יפה עברית וארמית.

כן אנו מוצאים בגמרא (קידושין מ"ט ע"א) שם שלושי לתרגום אונקלוס: „תרגום דיוקן". רבים הם גם המקו-מות בש"ס שהשתמשו בתר-גום אונקלוס לשם הלכה: בסס' רייה ל"ג ע"ב, בחולין פ' ע"א, בשבת ב"ח ע"א, בבכורות ב' ע"א, וכו'. כמו כן רבים המקורות שמסתמ-כים על התרגום בשרה ה-אגדות: מגילה י' ע"ב, שבת י' ע"ב; גיטין סייח ע"ב, ב"כ י"ב ע"ב, סנהדרין ק"ו ע"ב. נדה ל"א ע"ב ועוד.

על יתר התרגומים, יונתן בן-עוזיאל, תרגום רב יוסף (תרגום ירושלמי), עלהמקורות והדעות עליהם-במאמר שני.

האנקויזיציה

קצה של היהדות הספרדית הנעצ- כאשר פרנדו, יורש העצר באראגון, נשא את איז-בלה, הבת היורשת של מלכות קסטיליה. פרנדו ואיזבלה החליטו לעשות את כל ספרד למלכות קתולית טהורה, לכבש את מלכות גרנדה המסלמית ולהכריח את היהודים והמסלמים להתנצר או לעזוב את הארץ. בתחלה הם יצאו נגד האנוסים ובקשו מן האפיפיור לסדר משפט אנקויזיציה, אשר בסמכותו לשפט את כל מי שהיה חשוד להיות נאמן ליהדות בסתר. בשנת 1480 התקים משפט האנקויזיציה הראשון בסיביל-יה. ב-6 בפברואר 1481 נשרפו בפעם הראשונה ששה אנוסים בטכס נורא. כמרים בבגדים מפארים וצלבים בידיהם פתחו את התהלוכה, אחריהם הלכו גדולי המלכות, ואחריהם האנוסים האמללים לבושי שק.

כדי לעורר את המלשינות נגד האנוסים מנה האנקויזיציה מספר הנרצחים. על האנוסים נפל פחד מות, בחששם שמא יכנסו פתאם מלאכי החבלה. של האנקויזיציה להוכילם אל בית הכלא. במשך שנה אחת נהרגו בסיביליה בלבד שלש מאות אנוסים.

רוצחם מרנדו — היה גם יורשם.
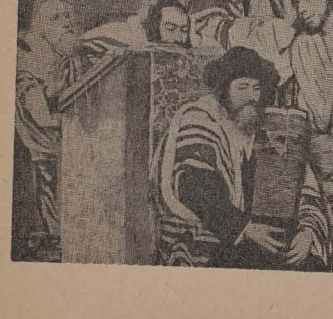
ברית עברית עולמית
(התרגום הרומני בעמ' 4)